

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાત હાઈકોર્ટમાં

લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નંબર ૯૫૨/૨૦૦૯,

સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૨૪૫૧૩/૨૦૦૭ માં

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કે. એસ. ઝવેરી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ. જી. ઉદૈઝી

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?

૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ, ૧૯૫૦ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?
૫	શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?

=====

ડાયરેક્ટર, ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કિડની ડિસીઝિસ એન્ડ રિસર્ચ

સેન્ટર....અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

કલ્પનાબેન એચ. વ્યાસ અને ર.... પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તા(ઓ) નંબર ૧ તરફે એડવોકેટ શ્રી નિખિલ ડી. જોશી સાથે વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ. એન. શેલત

પ્રતિવાદી(ઓ) નંબર ૨ તરફે આસિસ્ટન્ટ ગવર્નમેન્ટ પ્લીડર સુશ્રી નિશા ઠાકોર

પ્રતિવાદી(ઓ) નંબર ૧ તરફે એડવોકેટ શ્રી વૈભવ એ. વ્યાસ સાથે વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલીન મહેતા

પ્રતિવાદી(ઓ) નંબર ૨-૩ માટે રૂલ સર્વિસ

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કે. એસ. ઝવેરી

અને

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એ. જી. ઉદૈઝી

તારીખ: ૨૩/૦૬/૨૦૧૪

મૌખિક ચુકાદો

(દ્વારા: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી કે. એસ. ઝવેરી)

૧. આ એક ખૂબ જ અનોખો અને સ્પષ્ટ કેસ છે જે આજે અમારી વિચારણા માટે આવ્યો છે. એક ભારતીય મહિલાએ, તેના પતિઓને મૃત જાહેર કરીને ખોટી રીતે બે અલગ-અલગ પ્રસંગોએ રાજ્યની તિજોરીમાંથી રૂ. ૪,૮૫,૮૭૨/- અને ૪,૯૪,૩૨૦/- ની રકમ પચાવી પાડી છે. આ મહિલા જે હાલના કેસમાં પ્રતિવાદી છે તે એક જાહેર સેવક હતી અને મોટા પાયે ચાલેલા કૌભાંડનો ભાગ હતી, જે ત્યારે પ્રકાશમાં આવ્યું જ્યારે રાજ્યના સીઆઈડી ક્ષાઇમે અપીલકર્તા - ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ કિડની ડિસીઝિસ એન્ડ રિસર્ચ સેન્ટર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદની તપાસ કરી. આ પ્રસ્તાવના સાથે, ચાલો આપણે કેસની વ્યાપક વિગતોમાં ઉતરીએ.

૨. પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને અપીલકર્તા દ્વારા જુનિયર ક્લાર્ક તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા અને સમય જતાં સિનિયર ક્લાર્ક તરીકે બઢતી આપવામાં આવી હતી. ૨૯/૧૦/૨૦૦૪ ના રોજ અપીલકર્તાને ટ્રેઝરી ઓફિસ, અમદાવાદ તરફથી અપીલકર્તા સંસ્થામાં કામ કરતા કર્મચારીઓના મૃત્યુ પછી જૂથ વીમાની રકમ માટેના વારંવારના દાવાઓ વિશે પૂછપરછ કરતો ફોન આવ્યો. અપીલકર્તાને જાણ કરવામાં આવી હતી કે ટ્રેઝરીને ૨૭/૦૬/૨૦૦૩ થી ૦૫/૧૦/૨૦૦૪ ના સમયગાળા દરમિયાન કુલ ૩૬ દાવાઓ મળ્યા હતા અને વારસદારો અને દાવેદારોને રૂ. ૧,૨૦,૬૨,૨૪૦/- ની રકમ વિતરણ કરવામાં આવી હતી. ચકાસણી પર, અપીલકર્તાને જણાયું કે સબમિટ કરવામાં આવેલા મોટાભાગના દાવાઓ નકલી હતા અને અપીલકર્તા દ્વારા આવા કોઈ કર્મચારીઓની ક્યારેય નિમણૂક કરવામાં આવી ન હતી.

૨.૧ અપીલકર્તાને મોટા પાયે કૌભાંડ અને અપીલકર્તા સંસ્થાના કર્મચારીઓની સંભવિત સંડોવણીની શંકા ગઈ અને તેથી ૩૦/૧૦/૨૦૦૪ ના રોજ સીઆઈડી, કાઈમમાં ફરિયાદ નોંધાવી અને ફરિયાદની તપાસ કરવા વિનંતી કરી. અપીલકર્તા સંસ્થાએ ત્યારબાદ ૦૧/૧૨/૨૦૦૪ ના રોજ પ્રતિવાદી નંબર ૧ વિરુદ્ધ તે આધારે મોકૂફીનો આદેશ પસાર કર્યો કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ટ્રેઝરી ઓફિસ સમક્ષ નકલી મૃત્યુના દાવાઓ રજૂ કરીને રૂ. ૪૮૫૮૭૨ અને ૪૯૪૩૨૦ ની રકમની ઉચાપત કરી છે.

૨.૨ સીઆઈડી, ક્ષાઈમ અમદાવાદે અપીલકર્તાની ફરિયાદ પર કાર્યવાહી કરી અને સામગ્રી મળતા, ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૬, ૪૦૯, ૪૨૦, ૪૬૫, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧, ૪૭૪, ૧૨૦બી અને ૫૧૧ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાઓ માટે પ્રતિવાદી નંબર ૧ સહિત ૨૬ આરોપીઓ સામે ૧૭/૧૨/૨૦૦૪ ના રોજ એફઆઈઆર સી.આર. ૧ નંબર ૩૭/૨૦૦૪ નોંધી. ત્યારબાદ તેણીને ચાર્જશીટ આપવામાં આવી હતી અને તેની સાથે તમામ સંબંધિત દસ્તાવેજો પૂરા પાડવામાં આવ્યા હતા. પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ અપીલકર્તા પાસેથી કોઈ વધુ દસ્તાવેજોની માંગણી કર્યા વિના ચાર્જશીટનો જવાબ આપવા માટે એક મહિનાનો સમય માંગ્યો હતો. અપીલકર્તાએ પ્રતિવાદીને જવાબ દાખલ કરવા માટે એક અઠવાડિયાનો સમય આપ્યો હતો પરંતુ પ્રતિવાદીએ શ્રેણીબદ્ધ દસ્તાવેજોની માંગણી કરતો પત્ર મોકલ્યો હતો. અપીલકર્તાએ જવાબ આપ્યો કે દસ્તાવેજો અપ્રસ્તુત હોવાથી તેણીને પૂરા પાડી શકાય તેમ નથી અને તેણીને પાંચ દિવસના સમયગાળામાં જવાબ આપવા જણાવ્યું હતું.

૨.૩ પ્રતિવાદી નંબર ૧ તરફથી કોઈ જવાબ ન મળતા, અપીલકર્તાએ તપાસની કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો નિર્ણય લીધો જેની જાણ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને યોગ્ય રીતે કરવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ તપાસ અધિકારીની નિમણૂક સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો અને તપાસ માટે નક્કી કરેલા સમયે હાજર રહ્યા ન હતા. અંતે અનેક મુલતવી રાખ્યા પછી તપાસ અધિકારીએ ૩૧/૦૫/૨૦૦૫ ના રોજ પોતાનો અહેવાલ સુપરત કર્યો જેમાં પ્રતિવાદી નંબર ૧ સામેના આરોપો સાબિત

થયેલા ગણાવ્યા. અપીલકર્તાએ કેસના તમામ સંબંધિત પાસાઓને ધ્યાનમાં લઈને અને ગેરવર્તણૂકની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રતિવાદી નંબર ૧ વિરુદ્ધ બરતરફીનો આદેશ પસાર કર્યો. ત્યારબાદ તેણીએ બરતરફીના આદેશ સામે અપીલ કરી.

૨.૪ તે દરમિયાન પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ આ કોર્ટ સમક્ષ એસસીએ નંબર ૨૧૬૪૮/૨૦૦૬ તરીકે રિટ પિટિશન દાખલ કરી જેનો નિકાલ પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલનો નિર્ણય લેવાની સૂચના સાથે કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાએ તારીખ ૦૫/૦૧/૨૦૦૭ ના સુસંગત અને બોલતા આદેશ દ્વારા પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલને ફગાવી દીધી હતી. તેનાથી નારાજ થઈને, પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ બરતરફીના આદેશ તેમજ અપીલમાં પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને પડકારતી બીજી રિટ પિટિશન એસસીએ નંબર ૨૪૫૧૩/૨૦૦૭ દાખલ કરી. આ કોર્ટના માનનીય સિંગલ જજે ૨૪/૦૩/૨૦૦૮ ના આદેશ દ્વારા બરતરફીના આદેશ અને અપીલમાં પસાર કરાયેલા આદેશને રદ કર્યો અને અપીલકર્તાને ૨૭/૦૫/૨૦૦૫ પહેલાના તબક્કાથી તપાસ હાથ ધરવા નિર્દેશ આપ્યો. આ આદેશથી નારાજ થઈને અપીલકર્તાએ આ અપીલ કરી છે.

૩. અપીલકર્તા સંસ્થા તરફે હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ. એન. શેલતે શ્રી નિખિલ જોશી સાથે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ભાસ્કર જાની અને યોગેન્દ્ર પંડ્યા નામના બે વ્યક્તિઓ સાથે મળીને ૨૮/૦૪/૨૦૦૪ ના

રોજ મૃત્યુ પામેલા આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર ડો. એચ.ડી. વ્યાસના મૃત્યુ માટે વળતરનો દાવો કર્યો હતો અને દાવો કર્યો હતો કે તેણી મૃતકની વિધવા છે, જોકે એ સ્વીકૃત સ્થિતિ હતી કે તેનો પતિ જીવિત હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેણીને ટ્રેઝરી દ્વારા રૂ. ૪,૯૪,૩૨૦/- ચૂકવવામાં આવ્યા હતા અને તે મુજબ ચેક નંબર ૦૮૧૧૨૭૦ દ્વારા યુનિયન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, અસારવા શાખામાં તેના ખાતા નંબર ૨૩૩૧૮ માં જમા કરવામાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ તેણીએ તે રકમ ઉપાડી લીધી હતી.

૩.૧ શ્રી શેલતે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ અગાઉ ૧૭/૦૭/૨૦૦૩ ના રોજ મૃત્યુ પામેલા આરએમઓ ડો. એચ.સી. વ્યાસનું મૃત્યુ પ્રમાણપત્ર રજૂ કરીને ટ્રેઝરી પાસેથી રકમનો દાવો કર્યો હતો અને દાવો કર્યો હતો કે તેણી તે વ્યક્તિની વિધવા હતી જોકે તેનો પતિ ત્યારે પણ જીવિત હતો. આ કિસ્સામાં પણ તેણીને ટ્રેઝરી દ્વારા રૂ. ૪,૮૫,૮૭૨/- ચૂકવવામાં આવ્યા હતા જે સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા, અસારવા શાખામાં તેના બેંક ખાતા નંબર ૧૭૩૪૮ માં જમા કરવામાં આવ્યા હતા અને તે જ રકમ પણ તેના દ્વારા ઉપાડી લેવામાં આવી હતી.

૩.૨ શ્રી શેલતે દલીલ કરી હતી કે આ એવો કેસ છે કે જ્યાં કોર્ટ માત્ર કેસની ગુણવત્તા જ નહીં પરંતુ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના વર્તનને પણ જોઈ શકે છે. તેમણે દલીલ કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ તેના પતિને અપીલકર્તાના કર્મચારી હોવાનું ખોટી રીતે જણાવીને અને તેને બે વાર મૃત બતાવીને સરકારની ટ્રેઝરી

ઓફિસમાંથી બે વાર ગ્રુપ ઈન્સ્યુરન્સની રકમનો દાવો કરવાના તથ્યોનો વિવાદ કરી શકી નથી.

૩.૩ શ્રી શેલતે દલીલ કરી હતી કે તપાસ દસ્તાવેજ પુરાવા પર આધારિત હોવાથી તે કાયદા અનુસાર પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી અને તેનો અહેવાલ ૩૧/૦૫/૨૦૦૫ ના રોજ સુપરત કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે સરકારની ટ્રેઝરી ઓફિસમાંથી બે વાર ગ્રુપ ઈન્સ્યુરન્સની રકમની બનાવટ અને ઉચાપત કરવામાં પ્રતિવાદી નંબર ૧ ની ગંભીર ગેરવર્તણૂકને ધ્યાનમાં રાખીને, પ્રતિવાદી નંબર ૧ વિરુદ્ધ બરતરફીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે દલીલ કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ તપાસની કાર્યવાહીના સંદર્ભમાં તેણીને થયેલ કોઈ પૂર્વગ્રહ દર્શાવી શકી નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તે સ્થાપિત કાયદો છે કે કસૂરવારે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના કથિત ઉલ્લંઘન દ્વારા પૂર્વગ્રહ સાબિત કરવો પડે છે અને જ્યારે નિર્વિવાદ અથવા સ્વીકૃત તથ્યો પર બીજું કોઈ નિષ્કર્ષ શક્ય ન હોય, ત્યારે કોર્ટે રિટ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને કાર્યવાહીને રદ કરવી જોઈએ નહીં. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ની ગંભીર ગેરવર્તણૂકને ધ્યાનમાં લેતા તેની સામેનો દંડનો આદેશ ન્યાયી અને યોગ્ય છે.

૩.૪ શ્રી શેલતે રજૂઆત કરી હતી કે હકીકતમાં અપીલકર્તા સંસ્થાએ અપીલમાં વધારાના પુરાવા રજૂ કરવા માટે સિવિલ એપિલકેશન નંબર ૨૪૭૬/૨૦૧૩ દાખલ કરી હતી જે આ કોર્ટ દ્વારા ૨૪/૦૨/૨૦૧૪ ના આદેશ દ્વારા મંજૂર

કરવામાં આવી હતી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે વધારાના પુરાવા રજૂ કરીને તે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયામાં તેના બચત બેંક ખાતામાં અનુક્રમે રૂ. ૪,૯૪,૩૨૦/- અને ૪,૮૫,૪૭૨/- ના ચેકો જમા કરાવ્યા હતા અને ત્યારબાદ વિવિધ તારીખોએ ચેક દ્વારા રકમ ઉપાડી હતી.

૩.૫ શ્રી શેલતે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ છૂપા ઉદ્દેશ્ય સાથે વારંવાર તપાસની કાર્યવાહીમાં વિલંબ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેણીને ૦૬/૦૪/૨૦૦૫ ના રોજ ચાર્જશીટ આપવામાં આવી હતી અને જવાબ દાખલ કરવા માટે સાત દિવસનો સમય આપવામાં આવ્યો હતો પરંતુ તેણીએ જવાબ આપવા માટે એક મહિનાનો સમય માંગ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે ચાર્જશીટનો જવાબ આપવાને બદલે, પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ શ્રેણીબદ્ધ અપ્રસ્તુત દસ્તાવેજોની માંગણી કરતો પત્ર મોકલ્યો હતો જે ક્યારેય અપીલકર્તાના કબજામાં નહોતા કારણ કે તે તેણી અને તેના ગુનાના સાથીદારો દ્વારા બનાવવામાં આવ્યા હતા. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે અંતે તપાસની સુનાવણીની તારીખ નક્કી કરવામાં આવી હતી અને તેણીને તે વિશે જાણ કરવામાં આવી હતી અને પછી તેણીએ કાર્યવાહીમાં વિલંબ કરવાના હેતુથી તપાસ અધિકારીની નિમણૂક સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ તપાસ માટે નક્કી કરેલા સમયે હાજર રહ્યા ન હતા અને મુલતવી રાખવા માટે કોઈ પત્ર મોકલ્યો ન હતો. તેથી તપાસ એકપક્ષીય

રીતે શરૂ કરવામાં આવી હતી અને અંતે અધિકારીએ ૩૧/૦૫/૨૦૦૫ ના રોજ પોતાનો અહેવાલ સુપરત કર્યો હતો જેમાં પ્રતિવાદી નંબર ૧ સામેના આરોપો સાબિત થયેલા ગણાવ્યા હતા.

૩.૬ શ્રી શેલતે દલીલ કરી હતી કે અપીલકર્તાની ગવર્નિંગ બોડીએ પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી અપીલનો નિર્ણય લીધો અને એક સુસંગત અને બોલતો આદેશ પસાર કર્યો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ની ગેરવર્તણૂકને ધ્યાનમાં લેતા, અપીલકર્તાએ આવા કર્મચારીમાં વિશ્વાસ ગુમાવ્યો છે અને તેથી આવી છેતરપિંડી કરનાર મહિલાને સંસ્થામાં એક દિવસ પણ ચાલુ રાખવા દેવી તે સંસ્થાના હિતમાં નથી.

૩.૭ શ્રી શેલતે તેમની રજૂઆતોના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો હતો:

(i) ધ યુનાઈટેડ પ્લાન્ટર્સ એસોસિએશન ઓફ સધર્ન ઈન્ડિયા વિ. કે.જી. સંગમેશ્વરન અને અન્ય, એઆઈઆર ૧૯૯૭ એસસી ૧૩૦૦ માં અહેવાલ થયેલ, જેનો પેરા ૧૭ નીચે મુજબ છે:

"૧૭. ઉપર ટાંકેલી જોગવાઈઓના અવલોકન પરથી જણાશે કે અપીલમાં સંકળાયેલા પ્રશ્નો પર પુરાવા રેકૉર્ડ કરવા અને તેના પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે અપીલ સત્તાધિકારીનું અધિકારક્ષેત્ર ઘણું વિશાળ છે. જો ઘરેલું

તપાસમાં પુરાવા રેકૉર્ડ કરવામાં આવ્યા હોય અને ત્યારબાદ બરતરફીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હોય, તો પણ અપીલ સત્તાધિકારી માટે, જો જરૂર જણાય તો, પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે તેવા પુરાવા રેકૉર્ડ કરવા ખુદ્દા રહેશે. તેનાથી વિપરીત, જો ઘરેલું તપાસ એકપક્ષીય હોય અથવા તે કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈ પુરાવા રેકૉર્ડ કરવામાં આવ્યા ન હોય, તો પણ અપીલ સત્તાધિકારી કસૂરવાર અધિકારી સામે ઘડવામાં આવેલા આરોપોના લેખો પર તેના પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે વધારાના પુરાવા લેવા માટે ન્યાયી ગણાશે."

(ii) યુનિયન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા લિ. વિશ્વ મોહન, એઆઈઆર ૧૯૯૮ એસસી ૨૩૧૧ માં અહેવાલ થયેલ જેમાં પેરા ૯ નીચે મુજબ છે:

"૯. અમે હાઈકોર્ટના ઉપર ટાકેલા તર્ક સાથે સંપૂર્ણપણે અસંમત છીએ. હાઈકોર્ટ દ્વારા જે તફાવત દર્શાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે પ્રતિવાદીને આપવામાં આવેલી પ્રથમ ચાર્જશીટ તે સમયગાળાની હતી જ્યારે તે કલાર્ક હતો જ્યારે અન્ય ત્રણ ચાર્જશીટ તે સમયગાળાની હતી જ્યારે તેને બેંક અધિકારી તરીકે બઢતી આપવામાં આવી હતી. વર્તમાન કેસમાં, આપણે તપાસ

સત્તાધિકારીના તારણો, શિસ્ત સત્તાધિકારીનો આદેશ તેમજ અપીલ સત્તાધિકારીનો આદેશ જોવો જરૂરી છે કારણ કે હાઈકોર્ટને લાગ્યું હતું કે પ્રતિવાદીને અધિકારી તરીકે બઢતી આપ્યા પછી તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપો ગંભીર પ્રકારના ન હતા. આ આરોપો પર માત્ર નજર નાખતા જ અસ્પષ્ટપણે સંકેત મળે છે કે તેઓ ગંભીર પ્રકારની ગેરવર્તણૂક સાથે સંબંધિત છે. હાઈકોર્ટ એ ધારવામાં પણ ભૂલ કરી હતી કે જ્યારે પ્રતિવાદીને બેંક અધિકારી તરીકે બઢતી આપવામાં આવી હતી, ત્યારે તેનો રિપોર્ટ સારો હોવો જોઈએ અન્યથા તેને બઢતી આપવામાં આવી ન હોત. આ તારણ સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય છે કારણ કે ગેરવર્તણૂકના વિવિધ કૃત્યો ૧૯૮૯ ના વર્ષમાં બેંકના ધ્યાનમાં આવ્યા હતા અને ત્યારબાદ ૧૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૯ ના રોજ પ્રથમ ચાર્જશીટ આપવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદીને ૧૯૮૮ ના વર્ષમાં કોઈ સમયે બેંક અધિકારી તરીકે બઢતી આપવામાં આવી હતી. તે સમયે, બેંક દ્વારા પ્રતિવાદીની ગેરવર્તણૂક સંબંધિત આવી કોઈ પ્રતિકૂળ સામગ્રી ધ્યાનમાં આવી ન હતી જેના પર તેની બઢતી અટકાવી શકાયા હોત. અમે હાઈકોર્ટના એ તર્કને

ફરીથી સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ કે કેસના તથ્યો અને સંજોગોમાં "વિભાજનક્ષમતાના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવો મુશ્કેલ છે કારણ કે આરોપો એટલા અતૂટ રીતે મિશ્રિત છે." જો કોઈ ચાર ચાર્જશીટ વાંચે, તો તે બધી ગંભીર ગેરવર્તણૂક સાથે સંબંધિત છે જેમાં લાંચ લેવી, બેંકોના હિતનું રક્ષણ કરવામાં નિષ્ફળતા, અત્યંત નિષ્ઠા, ખંત, પ્રામાણિકતા અને ઈમાનદારી સાથે ફરજો બજાવવામાં નિષ્ફળતા, બેંક અધિકારીને અયોગ્ય લાગે તે રીતે વર્તવું વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અમારા મતે, આ કેસના તથ્યો પર, આ સિદ્ધાંતને કોઈ લાગુ પડતું નથી પરંતુ તે લાગુ પડે છે તેમ માની લઈએ તો પણ હાઈકોર્ટે એવું ઠેરવવામાં ભૂલ કરી છે કે વર્તમાન કેસમાં વિભાજનક્ષમતાનો સિદ્ધાંત લાગુ કરી શકાય તેમ નથી. આ બાબતનું તારણ અસમર્થનીય છે. અગાઉ જણાવ્યું તેમ, જ્યારે અપીલકર્તાએ કાયદેસરની અપીલ તેમજ હાઈકોર્ટમાં રિટ પિટિશન દાખલ કરી ત્યારે તેની પાસે તપાસ અહેવાલ/તારણો હતા. હાઈકોર્ટે તમામ સંજોગોમાં તેની ન્યાયિક બુદ્ધિ લાગુ કરવાની જરૂર હતી અને પછી તેનો અભિપ્રાય બનાવવાની જરૂર હતી કે શું અહેવાલ રજૂ ન કરવાથી કેસના

પરિણામમાં કોઈ ફરક પડ્યો હોત અને તે પછી યોગ્ય આદેશ પસાર કરવાની જરૂર હતી. પેરા ૧૩ માં, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ઈસીઆઈએલ, હૈદરાબાદ અને અન્ય (સુપ્રા) માં આ કોર્ટે ખૂબ જ યોગ્ય રીતે ચેતવણી આપી છે:

"કોર્ટ/ટ્રિબ્યુનલે મિકેનિકલ રીતે સજાના આદેશને એ આધારે રદ કરવો જોઈએ નહીં કે અહેવાલ પૂરો પાડવામાં આવ્યો ન હતો જે હાલમાં દુર્ભાગ્યવશ કરવામાં આવી રહ્યું છે. અદાલતોએ ટૂંકા રસ્તાઓ અપનાવવાનું ટાળવું જોઈએ."

અમારા મતે, હાઈકોર્ટ વર્તમાન કેસના તથ્યો અને સંજોગોમાં તેની ન્યાયિક બુદ્ધિ લાગુ કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે અને ભૂલભરેલું નિષ્કર્ષ કાઢ્યું છે કે તપાસ અહેવાલ/તારણો પૂરા ન પાડવાથી પ્રતિવાદીને પૂર્વગ્રહ થયો છે."

(iii) એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય અને ઇન્ડર મોહન બંસીવાલ વિ. ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિમિટેડ, એઆઈઆર ૧૯૯૯ એસસી ૨૫૮૩ માં અહેવાલ થયેલ જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા ૨૨ અને ૨૩ માં અવલોકન કર્યું છે:

"૨૨. તેથી તે સ્પષ્ટ છે કે જો સ્વીકૃત અથવા નિર્વિવાદ તથ્યોની સ્થિતિ પર, માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ શક્ય અને અનુમતિપાત્ર હોય, તો કોર્ટે માત્ર એટલા માટે રિટ જારી કરવાની જરૂર નથી કારણ કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું છે.

૨૩. આ દલીલના અંતિમ પાસાઓ પર જઈએ તે પહેલાં, અમે જણાવવા ઈચ્છીએ છીએ કે કુદરતી ન્યાયના ભંગના કિસ્સાઓ ત્યાં પણ બને છે જ્યાં તમામ તથ્યો સ્વીકૃત નથી અથવા તમામ વિવાદની બહાર નથી. તે કેસોના સંદર્ભમાં, ત્યાં નોંધપાત્ર કેસ લો અને સાહિત્ય છે કે શું રાહત નકારી શકાય જો કોર્ટને લાગે કે અરજદારનો કેસ 'વાસ્તવિક પદાર્થ' વાળો નથી અથવા તેની સફળતાની કોઈ નોંધપાત્ર શક્યતા નથી અથવા પરિણામ અલગ નહીં આવે, ભલે કુદરતી ન્યાયનું પાલન કરવામાં આવે... બીજી બાજુ, આપણી પાસે એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો પર ગાર્નર, ટમી આવૃત્તિ, ૧૯૯૬, પૃષ્ઠ ૨૭૧-૨૭૨ છે, જે કહે છે કે પરિણામ અલગ આવ્યું હોત તેવા સહેજ પુરાવા પૂરતા છે. દલીલની બીજી બાજુએ, રિજ વિ. બાલ્ડવિન [૧૯૬૦] એ.સી. ૪૦ ઉપરાંત, મેગેરી, જે., જોન વિ.

રીસ [૧૯૭૦] સીએચ. ૩૪૫ માં જણાવે છે કે હંમેશા
'ખુદા અને બંધ કેસો' હોય છે અને પૂર્વગ્રહના પુરાવાનો
કોઈ સંપૂર્ણ નિયમ નક્કી કરી શકાય નહીં . ગુણવત્તા કોર્ટ
માટે નથી પરંતુ સત્તાધિકારીએ વિચારવાની છે...
તાજેતરમાં, લોર્ડ બિંગામે આર વિ. ચીફ કોન્સ્ટેબલ ઓફ
ધ થેમ્સ વેલી પોલીસ ફોર્સ એક્સ પી કોટન ૧૯૯૦
આઈઆરએલઆર ૩૪૪ માં છ કારણો આપીને 'નકામી
ઔપચારિકતા' થિયરીને વખોડી કાઢી છે... આમ,
સ્વીકૃત અથવા નિર્વિવાદ તથ્યો સિવાયના કેસોના
સંબંધમાં, નોંધપાત્ર મતભેદ છે કે શું અરજદારને તે
સાબિત કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય કે પરિણામ તેની
તરફેણમાં આવશે અથવા તેણે સારાંશનો કેસ સાબિત
કરવો પડશે અથવા જો તે સફળતાની 'વાસ્તવિક
સંભાવના' સાબિત કરી શકે અથવા જો તે રાહત મેળવવા
માટે હકદાર છે ભલે સફળતાની કોઈ દૂરની તક હોય.
જોકે, અમે નિર્દેશ કરી શકીએ છીએ કે એવા કિસ્સાઓમાં
પણ જ્યાં તથ્યો બધા સ્વીકૃત નથી અથવા વિવાદની
બહાર નથી, ત્યાં નોંધપાત્ર સર્વસંમતિ છે કે અદાલતો,
તેમના 'વિવેકબુદ્ધિ' ના ઉપયોગમાં, સર્ટિઓરારી,

પ્રોહિબિશન, મેન્ડમસ અથવા ઈન્જેક્શન આપવાનો ઇનકાર કરી શકે છે ભલે કુદરતી ન્યાયનું પાલન કરવામાં ન આવ્યું હોય... અમે એમ પણ કહી શકીએ કે કેસની હજુ એક બીજી હરોળ છે જેમ કે સ્ટેટ બેંક ઓફ પટિયાલા વિ. એસ. કે. શર્મા ૧૯૯૬ (૩) એસસીસી ૩૬૪, રાજેન્દ્ર સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ. પી. ૧૯૯૬ (૫) એસસીસી ૪૬૦, કે નોટિસની જરૂરિયાતવાળી વૈધાનિક જોગવાઈઓના સંબંધમાં પણ, એવા કેસો વચ્ચે તફાવત કરવાનો છે જ્યાં જોગવાઈ વ્યક્તિગત લાભ માટે હોય અને જ્યાં જોગવાઈ જાહેર હિતના રક્ષણ માટે હોય. અગાઉના કિસ્સામાં, તેને જતું કરી શકાય છે જ્યારે બાદમાંના કિસ્સામાં, તેને જતું કરી શકાતું નથી."

(iv) અલીગઢ મુસ્લિમ યુનિવર્સિટી અને અન્ય વિ. મન્સૂર અલી ખાન, એઆઈઆર ૨૦૦૦ એસસી ૨૭૮૩ માં અહેવાલ થયેલ જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે પેરા ૨૦ માં અવલોકન કર્યું છે:

"૨૦. તાજેતરમાં એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૯ (૬) એસસીસી ૨૩૭) માં નિર્દેશ કર્યા મુજબ, એવી કેટલીક પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે જેમાં કુદરતી ન્યાયના ઉદ્ધંધનમાં પસાર કરવામાં આવેલા

આદેશને ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ રદ કરવાની જરૂર નથી. ઉદાહરણ તરીકે જ્યાં સંબંધિત વ્યક્તિને કોઈ પૂર્વગ્રહ થયો નથી, ત્યાં અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હસ્તક્ષેપ જરૂરી નથી. તેવી જ રીતે, જો કુદરતી ન્યાયના ભંગમાં રહેલા આદેશને રદ કરવાથી અન્ય એક આદેશ પુનર્જીવિત થવાની સંભાવના હોય જે પોતે જ ગેરકાયદેસર હોય જેમ કે ગકુલે વેંકટેશ્વર રાવ વિ. આંધ્રપ્રદેશ સરકાર (૧૯૬૫) ૨ એસસીઆર ૧૭૨: (એઆઈઆર ૧૯૬૬ એસસી ૮૨૮), તો માત્ર કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોના ઉલ્લંઘનને કારણે આદેશને રદ કરવો જરૂરી નથી."

(v) સ્ટેટ ઓફ મણિપુર વિ. વાય. ટોકન સિંઘ, ૨૦૦૭(૫) એસસીસી ૬૫ માં અહેવાલ થયેલ વધુ વિશેષ પેરા ૨૩ જે નીચે મુજબ છે:

"૨૩. તેથી પ્રતિવાદીઓ, અમારા મતે, પોસ્ટ રાખવા માટે હકદાર ન હતા. આ પ્રકારના કિસ્સામાં, જ્યાં તથ્યો સ્વીકૃત છે, કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવાની જરૂર ન હતી, ખાસ કરીને જ્યારે તે નિર્ણયકતામાં પરિણમશે. તે સાચું છે કે જ્યાં સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા નિમણૂકો કરવામાં આવી હોય અથવા ઓછામાં ઓછા તે

દિશામાં કેટલાક પગલાં લેવામાં આવ્યા હોય, ત્યાં આ કોર્ટના મુરુગૈયા ઉદાયર (સુપ્રા) ના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું જરૂરી છે."

(vi) સી.કે. ઠાકર દ્વારા વહીવટી કાયદા (એડમિનિસ્ટ્રેટિવ લો) પરનો લેખ (બીજી આવૃત્તિ) જેમાં પેરા ૧૭.૨.૪.૧ કુદરતી ન્યાયના બાકાતના કિસ્સામાં સ્વીકૃત અથવા નિર્વિવાદ તથ્યોના સિદ્ધાંતને સમજાવે છે અને તે નીચે મુજબ છે:

૧૭.૨.૪.૧ સિદ્ધાંત સમજાવ્યો

તે સાચું છે કે પક્ષકાર વિરુદ્ધની તમામ કાર્યવાહી જે શિક્ષાત્મક અથવા પ્રતિકૂળ પરિણામો લાવે છે તે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો અનુસાર લેવી જોઈએ પરંતુ કુદરતી ન્યાયનો કોઈ ચોક્કસ સિદ્ધાંત કોઈ ચોક્કસ પરિસ્થિતિમાં લાગુ થશે કે કેમ અથવા તે સિદ્ધાંતના અમલીકરણમાં કોઈ ભંગ થયો છે કે કેમ તે પ્રશ્નનો નિર્ણય દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગોના પ્રકાશમાં લેવાનો હોય છે. જો તથ્યો સ્વીકૃત, નિર્વિવાદ અથવા સાબિત હોય, તો નોટિસ જારી કરવી અથવા સુનાવણીની તક આપવી જરૂરી નથી.

(i) એસ.એલ. કપૂર વિ. જગમોહન અને અન્ય, (૧૯૮૦) ૪ એસસીસી ૩૭૯ માં અહેવાલ થયેલ, જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં સ્વીકૃત અથવા નિર્વિવાદ તથ્યો પર માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ શક્ય હોય અને કાયદા હેઠળ માત્ર એક જ દંડ માન્ય હોય, ત્યાં કોર્ટ કુદરતી ન્યાયના પાલન માટે મજબૂર કરવા માટે તેની રિટ જારી ન કરી શકે, કુદરતી ન્યાયના બિન-પાલનને મંજૂરી આપતી હોવાને કારણે નહીં પરંતુ કારણ કે અદાલતો નિર્ણયક રિટ જારી કરતી નથી. પરંતુ તે અન્ય પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ કરવા માટે એક હાનિકારક સિદ્ધાંત હશે જ્યાં નિષ્કર્ષો વિવાદાસ્પદ હોય, ભલે થોડા પ્રમાણમાં, અને દંડ વિવેકાધીન હોય.

(ii) સ્ટેટ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય વિ. નરેન્દ્ર કુમાર પાંડે, (૨૦૧૩) ૨ એસસીસી ૭૪૦ માં અહેવાલ થયેલ જેમાં પેરા ૨૨ નીચે મુજબ છે:

"૨૨. અમારો અભિપ્રાય છે કે હાઈકોર્ટે એવું ઠેરવવામાં પણ ભૂલ કરી છે કે આરોપોના સમર્થનમાં કોઈ સાક્ષીની તપાસ કરવામાં આવી ન હોવાથી તે પુરાવા વિનાનો કેસ હતો. એકપક્ષીય તપાસમાં, અમારા મતે, જો આરોપો વ્યવસાયના સામાન્ય પ્રવાહમાં રાખવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પરથી સાબિત થતા હોય, તો તે આરોપો સાબિત કરવા માટે કોઈ મૌખિક પુરાવા જરૂરી નથી. જ્યારે કસૂરવાર અધિકારી તપાસમાં હાજર રહેતા નથી, ત્યારે તેઓ દલીલ કરી શકતા નથી કે તપાસ સત્તાધિકારીએ

એવા દસ્તાવેજો પર આધાર રાખવો જોઈતો ન હતો જે તેમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યા ન હતા અથવા જાહેર કરવામાં આવ્યા ન હતા. અલબત્ત, એકપક્ષીય તપાસમાં પણ, આરોપો સ્થાપિત કરવા માટે કેટલાક પુરાવા જરૂરી છે, ખાસ કરીને જ્યારે કસૂરવાર અધિકારી આરોપોનો ઇનકાર કરે છે, ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં નિર્વિવાદ દસ્તાવેજી પુરાવા આરોપો સાબિત કરવા માટે પૂરતા છે."

૩.૮ પ્રત્યુત્તરમાં, શ્રી શેલટે સર્વોચ્ચ અદાલતના અન્ય એક નિર્ણય હરિયાણા ફાઈનાન્શિયલ કોર્પોરેશન અને અન્ય વિ. કૈલાશ ચંદ્ર આહુજા, (૨૦૦૮) ૯ એસસીસી ૩૧ માં અહેવાલ થયેલ તેના પર આધાર રાખ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે માનનીય સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો આદેશ મહિલાને વધુ છેતરપિંડી કરવા અને કિડનીના દર્દીઓના લાભ માટે વાપરવાની રકમની ઉચાપત કરવા દેવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે એમ માની લઈએ કે તપાસ યોગ્ય રીતે હાથ ધરવામાં આવી નથી, તો પણ બચત ખાતામાં રકમ જમા થવા અને સંબંધિત સત્તાધિકારીઓના ધ્યાનમાં લાવ્યા વિના પ્રતિવાદી દ્વારા તે જ રકમ ઉપાડી લેવાના નિર્વિવાદ તથ્યોને જોતા અપીલકર્તા દ્વારા આવો બરતરફીનો આદેશ પસાર કરી શકાયો હોત. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે માનનીય સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલ વિવાદિત આદેશ ૦૭/૦૫/૦૯ થી

સ્થગિત છે અને પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ સ્ટે હટાવવા માટે કોઈ અરજી કરી નથી અને તેના બદલે છેલ્લા પાંચ વર્ષથી સ્ટે ચાલુ રહેવા દીધો છે.

૩.૯ શ્રી શેલતે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય મુજબ જો વિભાગીય તપાસ આ કોર્ટને સ્વીકાર્ય ન હોય, તો અપીલકર્તાના અધિકારો અને દલીલોને પૂર્વગ્રહ રાખ્યા વિના, આ કોર્ટ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ની બરતરફીને સામાન્ય બરતરફીમાં રૂપાંતરિત કરવાના કેસ પર વિચાર કરી શકે છે.

૪. પ્રતિવાદી નંબર ૧ તરફે એડવોકેટ શ્રી વૈભવ વ્યાસ સાથે હાજર રહેલા પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલીન મહેતાએ દલીલ કરી હતી કે વિભાગીય તપાસની શરૂઆત, તેનું ચાલુ રહેવું અને તેનું નિષ્કર્ષ વિવિધ આધારો પર ગેરકાયદેસર અને મનસ્વી હતું. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તપાસના એકથી વધુ તબક્કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઘોર ઉલ્લંઘન થયું છે.

૪.૧ શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે તપાસ અધિકારી, શિસ્ત સત્તાધિકારી તેમજ અપીલ સત્તાધિકારીના ભાગે વિકૃતિ રહી છે કારણ કે સત્તાધિકારીઓએ અપ્રસ્તુત સામગ્રી અથવા એવી સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધી છે જે કાયદેસર રીતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય તેમ નહોતી, ખાસ કરીને જ્યારે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને પોતાનો બચાવ કરવાની કોઈ તક આપવામાં આવી નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે વિભાગીય તપાસ શરૂ કરવામાં અને પૂર્ણ કરવામાં અયોગ્ય ઉતાવળ કરવામાં આવી છે જેના કારણે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના બચાવને પૂર્વગ્રહ થયો છે.

જ.૨ શ્રી મહેતાએ વધુમાં દલીલ કરી હતી કે તપાસ અધિકારીએ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને ૨૭/૦૫/૦૫ ના રોજ તપાસ અધિકારી સમક્ષ હાજર રહેવા જાણ કરી હતી પરંતુ કમનસીબે તે જ દિવસે તેણીની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી અને તેથી તેણી તપાસ અધિકારી સમક્ષ હાજર રહી શકી ન હતી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તપાસ અધિકારીએ એકપક્ષીય રીતે તપાસ હાથ ધરી હતી અને સંસ્થા વતી સાક્ષીઓની તપાસ કરી હતી અને સાક્ષીઓની ઉલટતપાસ કરવાની અથવા બચાવ સાક્ષીઓની તપાસ કરવાની કોઈ તક આપ્યા વિના સમગ્ર તપાસ પ્રથમ દિવસે જ પૂર્ણ કરવામાં આવી હતી અને ૩૧/૦૫/૨૦૦૫ ના રોજ અહેવાલ સુપરત કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે અહેવાલ પૂરો પાડ્યા વિના અથવા કોઈ વધુ કારણ દર્શક નોટિસ આપ્યા વિના, ૦૩/૦૬/૨૦૦૫ ના રોજ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને સાબરમતી સેન્ટ્રલ જેલ, અમદાવાદમાં ન્યાયિક કસ્ટડીમાં હોવા છતાં ૦૧/૦૬/૨૦૦૫ થી પશ્ચાત્વર્તી અસરથી સેવામાંથી બરતરફ કરવાનો વિવાદિત આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે તેથી વિવાદિત આદેશ સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો વિરુદ્ધ છે.

જ.૩ શ્રી મહેતાએ દલીલ કરી હતી કે અરજદાર તેના ખાતામાં જમા થયેલી રકમનો દાવો કરી રહી છે તે સ્થાપિત કરવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવા નથી. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે હકીકતમાં પ્રતિવાદી નંબર ૧ એવી છાપ હેઠળ હતી કે

એક શ્રી યોગેન્દ્ર પંડ્યાએ લોન આપી છે અને તેથી તેણીએ તે રકમ ઉપાડી હતી અને ત્યારબાદ તેને રોકડમાં પરત કરી હતી.

૪.૪ શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે માનનીય સિંગલ જજ દ્વારા પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને તેનો કેસ બચાવવા માટે પૂરતી તક આપ્યા પછી ૨૭/૦૫/૦૨ પહેલાના તબક્કેથી વિભાગીય તપાસ સાથે આગળ વધવા માટે યોગ્ય સત્તાધિકારીને મામલો રિમાન્ડ કરવાના આદેશને ધ્યાનમાં રાખીને, શિસ્ત સત્તાધિકારી તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપોને સાબિત કરવા માટે તપાસ અધિકારી સમક્ષ પ્રશ્ન હેઠળના દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. તેમણે રજૂઆત કરી હતી કે માત્ર આ અપીલના રેકૉર્ડ પર તે જ રજૂ કરીને, અપીલકર્તાઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઘોર ગેરકાયદેસરતાને નકારી શકાય નહીં.

૪.૫ શ્રી મહેતાએ આ કોર્ટનું ધ્યાન વિવાદિત આદેશના ફક્ત ૨૦ તરફ દોર્યું હતું અને રજૂઆત કરી હતી કે તેને ધ્યાનમાં લેતા અને પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને કોઈ તક ન આપીને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઘોર ઉલ્લંઘન થયું છે જેના પરિણામે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને ગંભીર પૂર્વગ્રહ થયો છે અને તેથી આ કોર્ટ વર્તમાન અપીલમાં હસ્તક્ષેપ ન કરી શકે.

૪.૬ શ્રી મહેતાએ તેમની દલીલોના સમર્થનમાં નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો હતો:

(i) સાઉથ બેંગાલ સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન વિ. સ્વપન કુમાર મિત્ર અને અન્ય, એઆઈઆર ૨૦૦૬ એસસી ૩૫૩૩ માં અહેવાલ થયેલ, વધુ વિશેષ પેરા ૧૩, ૧૮ અને ૨૦ જે નીચે મુજબ છે:

"૧૩. અગાઉ અહીં ઉલ્લેખિત આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે તેથી કોઈ વિવાદ કરી શકતા નથી કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ તપાસ અહેવાલ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટનો અહેવાલ અને તમામ સંલગ્ન દસ્તાવેજો, જેમાં જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ પર આધારિત સાક્ષીઓના નિવેદનોનો સમાવેશ થાય છે, તેની નકલ મેળવવા માટે હકદાર હતા. પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને આ દસ્તાવેજોની નકલો પૂરી ન પાડવાની અસર શું હોવી જોઈએ? શું કોર્ટ માટે દૂર કરવાના આદેશને રદ કરવો, વિભાગીય કાર્યવાહીને રદ કરવી અને પુનઃસ્થાપનનો આદેશ મિકેનિકલ રીતે એ આધારે આપવો ખુલ્લો હતો કે દસ્તાવેજોની નકલો પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને પૂરી પાડવામાં આવી ન હતી અથવા શિસ્ત સત્તાધિકારીને નિર્દેશ આપવો, જે માનનીય સિંગલ જજ દ્વારા દસ્તાવેજોની નકલો પૂરી પાડવા અને પછી કસૂરવાર કર્મચારીને રજૂઆત કરવાની અથવા તેના પર ટિપ્પણી કરવાની

મંજૂરી આપવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેની ટિપ્પણીઓ તેમજ તપાસ અહેવાલ અને શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ મૂકવામાં આવેલા અન્ય પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને સેવામાંથી દૂર કરવાના પ્રશ્ન પર નવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે તે તબક્કેથી આગળ વધવા માટે કરવામાં આવ્યો હતો. આ પાસાને પણ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર ઈસીઆઈએલ (સુપ્રા) ના કેસમાં આ કોર્ટની બંધારણીય બેંચ દ્વારા ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું હતું અને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે:

જે હવે પછીનો પ્રશ્ન ઉત્તર આપવાનો છે તે એ છે કે, જ્યારે તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ કર્મચારીને આપવામાં ન આવ્યો હોય ત્યારે સજાના હુકમ પર તેની શું અસર થાય છે અને આવા કિસ્સાઓમાં તેને કઈ રાહત આપવી જોઈએ. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવામાં આવેલી સજાના સંદર્ભમાં આપવાનો રહે છે. જ્યારે કર્મચારીને સેવામાંથી બરતરફ કે દૂર કરવામાં આવે અને અહેવાલ તેને પૂરો પાડવામાં આવ્યો ન હોવાને કારણે તપાસ રદ કરવામાં આવે, ત્યારે કેટલાક કિસ્સાઓમાં અહેવાલ ન આપવાથી તેને ગંભીર અન્યાય થયો હોઈ શકે છે, જ્યારે અન્ય

કિસ્સાઓમાં તેનાથી તેને આપવામાં આવેલી અંતિમ સજામાં કોઈ ફરક પડ્યો ન હોઈ શકે. તેથી, તમામ કિસ્સાઓમાં પાછલા પગાર સાથે કર્મચારીને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવો એ ન્યાયના નિયમોને યાંત્રિક વિધિમાં પરિવર્તિત કરવા જેવું છે. વ્યાજબી તકની થિયરી અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા અને વ્યક્તિને તેના ન્યાયી અધિકારો સાબિત કરવામાં મદદ કરવા માટે વિકસાવવામાં આવ્યા છે. તે દરેક પ્રસંગે પઠન કરવાના મંત્રો કે વિધિઓ નથી. હકીકતમાં, અહેવાલ ન આપવાને કારણે કર્મચારીને અન્યાય થયો છે કે કેમ, તે દરેક કેસની હકીકતો અને સંજોગો પરથી વિચારવાનું રહે છે. તેથી, જ્યાં અહેવાલ આપ્યા પછી પણ કોઈ અલગ પરિણામ ન આવવાનું હોય, ત્યાં કર્મચારીને ફરજ પર પાછા ફરવા અને તમામ આનુષંગિક લાભો મેળવવાની મંજૂરી આપવી તે ન્યાયની વિભીષિકા હશે. આ બાબત અપ્રમાણિક અને દોષિત વ્યક્તિને પુરસ્કાર આપવા સમાન છે અને આ રીતે, ન્યાયની વિભાવનાને અતાર્કિક અને કંટાળાજનક સીમાઓ સુધી ખેંચવા સમાન છે. તે "કુદરતી ન્યાયના

અકુદરતી વિસ્તરણ" સમાન છે જે પોતે જ ન્યાયથી વિરુદ્ધ છે.

તેથી, શિસ્તવિષયક કાર્યવાહીમાં કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ પૂરો પાડવામાં ન આવ્યો હોય તેવા તમામ કિસ્સાઓમાં, અદાલતો અને ટ્રિબ્યુનલોએ અસંતુષ્ટ કર્મચારીને અહેવાલની નકલ પૂરી પાડવી જોઈએ જો તેણે અદાલત/ટ્રિબ્યુનલમાં આવતા પહેલાં તે મેળવી ન હોય, અને કર્મચારીને તે બતાવવાની તક આપવી જોઈએ કે અહેવાલ ન આપવાને કારણે તેના કેસને કેવી રીતે અન્યાય થયો છે. જો પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી, અદાલત/ટ્રિબ્યુનલ એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે અહેવાલ ન આપવાથી અંતિમ તારણો અને આપવામાં આવેલી સજામાં કોઈ ફરક પડ્યો ન હોત, તો અદાલત/ટ્રિબ્યુનલે સજાના હુકમમાં દખલ કરવી જોઈએ નહીં. અદાલત/ટ્રિબ્યુનલે માત્ર અહેવાલ આપવામાં આવ્યો ન હતો તેવા આધારે સજાના હુકમને યાંત્રિક રીતે રદ કરવો જોઈએ નહીં, જે હાલમાં ખેદજનક રીતે કરવામાં આવી રહ્યું છે. અદાલતોએ ટૂંકા માર્ગો અપનાવવાનું ટાળવું જોઈએ. કારણ કે તે અદાલતો/ટ્રિબ્યુનલો જ છે જે આ પ્રશ્ન

પર તેમના ન્યાયિક મગજનો ઉપયોગ કરશે અને સજાના હુકમને રદ કરવા અથવા ન કરવા માટે તેમના કારણો આપશે (અને કોઈ આંતરિક અપીલ અથવા પુનરાવલોકન સત્તાધિકારી નહીં), તેથી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ કે વ્યાજબી તકનો ઇનકાર થશે નહીં. જો અદાલતો/ટ્રિબ્યુનલોને લાગે કે અહેવાલ આપવાથી કેસના પરિણામમાં ફરક પડ્યો હોત, તો જ તેણે સજાનો હુકમ રદ કરવો જોઈએ. જ્યાં ઉપરોક્ત પ્રક્રિયાને અનુસર્યા પછી, અદાલત/ટ્રિબ્યુનલ સજાના હુકમને રદ કરે છે, ત્યાં જે યોગ્ય રાહત આપવી જોઈએ તે કર્મચારીને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવાની છે, જેમાં સત્તાધિકારી/વહીવટીતંત્રને કર્મચારીને સસ્પેન્શન હેઠળ રાખીને અને તેને અહેવાલ આપવાના તબક્કેથી તપાસ ચાલુ રાખીને તપાસ આગળ વધારવાની સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. જો અંતે હુકમ કરવામાં આવે તો કર્મચારી તેની બરતરફીની તારીખથી તેની પુનઃસ્થાપનાની તારીખ સુધીના પાછલા પગાર અને અન્ય લાભો માટે હકદાર હશે કે કેમ તે પ્રશ્ન અચૂકપણે સંબંધિત સત્તાધિકારી દ્વારા કાયદા અનુસાર, કાર્યવાહીની પૂર્ણાવૃત્તિ પછી અને અંતિમ

પરિણામના આધારે નક્કી કરવા માટે છોડવો જોઈએ. જો કર્મચારી નવી તપાસમાં સફળ થાય અને તેને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે, તો સત્તાધિકારી કાયદા અનુસાર નક્કી કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે કે તે બરતરફીની તારીખથી પુનઃસ્થાપના સુધીના સમયગાળાને કેવી રીતે ગણશે અને તે કયા લાભો, જો કોઈ હોય તો અને લાભોની મર્યાદા માટે હકદાર રહેશે. અહેવાલ પૂરો પાડવામાં નિષ્ફળતાને કારણે તપાસ રદ કરવાના પરિણામે કરવામાં આવેલી પુનઃસ્થાપનાને માત્ર અહેવાલ આપવાના તબક્કેથી નવી તપાસ યોજવાના હેતુ માટે જ પુનઃસ્થાપના તરીકે ગણવી જોઈએ, જ્યાં આવી નવી તપાસ યોજવામાં આવે. કાયદામાં પણ તે જ સાચી સ્થિતિ હશે. (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે).

૧૯. હજુ એક બીજું પાસું છે જે આ ચુકાદો પૂરો કરતા પહેલા અમારે વિચારવાનું છે. ડિવિઝન બેન્ચના હુકમના માત્ર અવલોકન પરથી, અમને જણાય છે કે ડિવિઝન બેન્ચે એવું પણ શોધી કાઢ્યું હતું કે દૂર કરવાનો હુકમ પસાર કરવામાં શિસ્ત સત્તાધિકારીના તારણો અયોગ્ય હતા. અમે ડિવિઝન બેન્ચના આ મંતવ્ય સાથે સંમત થવા

અસમર્થ છીએ. રોશન ડી હટ્ટી વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ ઈન્કમ-ટેક્સ, દિલ્હી, [૧૯૭૭] ૨ એસસીસી ૩૭૮ ના કેસમાં, આ કોર્ટે, તારણની અયોગ્યતાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે ઠેરવ્યું હતું કે જ્યારે હકીકતનું તારણ કોઈ સામગ્રી વિના અથવા હકીકતોના એવા દષ્ટિકોણ પર પહોંચ્યું હોય કે જે વ્યાજબી રીતે સ્વીકારી શકાય તેમ ન હોય અથવા મળેલી હકીકતો એવી હોય કે ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરતી અને સંબંધિત કાયદા વિશે યોગ્ય રીતે માર્ગદર્શન મેળવેલી કોઈ પણ વ્યક્તિ તે નિર્ણય પર ન પહોંચી હોત, તો તે નિર્ણય અયોગ્ય કહી શકાય. જો કે, તે સાચું છે કે જો અયોગ્યતા બતાવવામાં આવે અને સાબિત થાય, તો રીટ કોર્ટ માટે તે મુજબ ઠેરવવું ખુદ્દું રહેશે. પરંતુ, અમારા મતે, આ અયોગ્ય તારણનો કેસ ન હતો. એવું જણાય છે કે તપાસ અધિકારી અને જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટના અહેવાલો અને તેમની સમક્ષ રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતા શિસ્ત સત્તાધિકારી હકીકતના એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હતા કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના બેદરકાર અને જોખમી ડ્રાઈવિંગને કારણે અકસ્માત થયો હતો અને તેના પરિણામે ૧૫ લોકોના જીવ ગયા હતા અને કેટલાક

મુસાફરો ગંભીર રીતે ઘાયલ થયા હતા. જો કે, એમ કહી શકાય નહીં કે તપાસ અહેવાલ પૂરો પાડવામાં ન આવવા બદલ કાયદેસર રીતે એવું માની શકાય કે શિસ્ત સત્તાધિકારીનું આપું તારણ પ્રકૃતિમાં અયોગ્ય હતું. ગમે તે સંજોગોમાં, જ્યારે વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા તપાસ અહેવાલની નકલો પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને પૂરી પાડવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હોય અને ત્યારબાદ વિભાગીય કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાનો નિર્દેશ હોય, ત્યારે ડિવિઝન બેન્ચ માટે આવા હુકમમાં દખલ કરવાનું અને ગુણદોષમાં જઈને મામલો નક્કી કરવાનું અને અપીલના તબક્કે વિભાગીય કાર્યવાહી રદ કરવાનો નિર્દેશ આપવાનું કોઈ વાજબી કારણ નથી.

૨૦. કુલદીપ સિંહ વિરુદ્ધ કમિશનર ઓફ પોલીસ, [૧૯૯૯] ૨ એસસીસી ૧૦ ના કેસમાં જે નિર્ણય પર પ્રતિવાદી નંબર ૧ તરફે હાજર રહેલા શ્રી ગાંગુલીએ તારણની અયોગ્યતાના પ્રશ્ન પર આધાર રાખ્યો છે, તે અમારા મતે, હવે પછી કરવામાં આવેલા અમારા તારણને ધ્યાનમાં લેતા બિલકુલ લાગુ પડતો નથી. તેથી, આ કારણસર પણ, અયોગ્યતાના પ્રશ્ન પર ડિવિઝન બેન્ચના

તારણો બિલકુલ સ્વીકારી શકાય તેમ નથી અને તેથી તે રદ કરવાને પાત્ર છે.

(i) મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ઈસીઆઈએલ, હૈદરાબાદ વગેરે વિ. બી. કરુણાકર વગેરે, એઆઈઆર ૧૯૯૪ એસસી ૧૦૭૪ માં અહેવાલ થયેલ વધુ વિશેષ પેરા ૭ અને ૯ જે નીચે મુજબ છે:

૭. આ વિષય પરના કાયદાના ઉપરોક્ત સર્વેક્ષણમાંથી જે ફલિત થાય છે તે નીચે મુજબ છે:

ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઈન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૩૫ થી બંધારણના જરમા સુધારા સુધી, સરકારી કર્મચારીને હંમેશા તપાસ અધિકારી/અથોરિટીનો અહેવાલ મેળવવાનો અને તેમાં નોંધાયેલા તારણો સામે રજૂઆત કરવાનો અધિકાર હતો જ્યારે તપાસ અધિકારી/અથોરિટી શિસ્ત સત્તાધિકારી ન હોય. જો કે, આ અધિકાર તેના દ્વારા શિસ્તની કાર્યવાહીના બીજા તબક્કે વાપરી શકાય તેવો હતો, એટલે કે જ્યારે તેને સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવામાં આવી હોય. દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવા માટે અનિવાર્યપણે તપાસ અધિકારીના અહેવાલની નકલ પૂરી

પાડવી જરૂરી હતી કારણ કે, અદાલતો દ્વારા ઠરાવ્યા મુજબ, દંડ સામે કારણ દર્શાવવાના અધિકારમાં આરોપો પરના તારણો સામે રજૂઆત કરવાના અધિકારનો પણ સમાવેશ થતો હતો. આ વ્યાજબી તકનો એક આવશ્યક ભાગ માનવામાં આવતો હતો, જે અગાઉ ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટની કલમ ૨૪૦(૩) માં અને પાછળથી મૂળ રીતે ઘડવામાં આવેલા બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) માં સમાવિષ્ટ હતો. તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ મેળવવાનો અને અહેવાલના તારણો સામે કારણ દર્શાવવાનો અધિકાર સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શાવવાના અધિકારથી સ્વતંત્ર હતો. બંધારણના જરમા સુધારા પહેલા કાયદાની જે સ્થિતિ હતી તે મુજબ બંને અધિકારો એકસાથે માત્ર ત્યારે જ ઉદ્ભવતા હતા જ્યારે સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવામાં આવતી હતી, તેથી બંને અધિકારો એકબીજા સાથે ભળી ગયા હતા. જો શિસ્ત સત્તાધિકારીએ તપાસ અધિકારીના અહેવાલ પર વિચાર કર્યા પછી કાર્યવાહી પડતી મૂકી હોય અથવા બરતરફી, દૂર કરવા અથવા પદમાં ઘટાડો કરવા સિવાયનો દંડ લાદવાનું નક્કી કર્યું હોય, તો સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવાનો કોઈ

પ્રસંગ આવતો નહોતો. તે કિસ્સામાં, કર્મચારીને અહેવાલ મેળવવાનો અને દોષિત હોવાના તારણ સામે રજૂઆત કરવાનો અધિકાર નહોતો કે સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શાવવાનો અધિકાર નહોતો. આમ, અહેવાલ મેળવવાનો અને તેમાં નોંધાયેલા તારણો સામે રજૂઆત કરવાનો અધિકાર શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા અહેવાલના સ્વીકાર અને સૂચિત દંડના સ્વરૂપ સાથે અતૂટ રીતે જોડાયેલો હતો. જ્યારથી બંધારણના જરૂરના સુધારા દ્વારા સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવાની પ્રથા દૂર કરવામાં આવી, પછી ભલે તે બરતરફી, દૂર કરવા અથવા પદમાં ઘટાડો હોય, કેટલીક અદાલતોએ એવો મત લીધો કે સરકારી કર્મચારીને દોષિત હોવાના તારણો સામે રજૂઆત કરવાના તેના અધિકારથી પણ વંચિત કરવામાં આવ્યો છે. આ ભૂલ બે અધિકારો કે જેઓ એકબીજાથી સ્વતંત્ર હતા તેમને અલગ પાડવામાં નિષ્ફળતાના કારણે થઈ હતી.

જ્યારે અહેવાલમાંના તારણો સામે રજૂઆત કરવાનો અધિકાર તપાસના પ્રથમ તબક્કા દરમિયાન ઉપલબ્ધ વ્યાજબી તકનો ભાગ છે, એટલે કે શિસ્ત સત્તાધિકારી અહેવાલમાંના તારણો પર વિચાર કરે તે

પહેલાં. સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શાવવાનો અધિકાર બીજા તબક્કાનો છે જ્યારે શિસ્ત સત્તાધિકારીએ અહેવાલમાંના તારણો પર વિચાર કર્યો હોય અને કર્મચારીના દોષ અંગેના નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હોય અને તેના નિષ્કર્ષના આધારે દંડ આપવાનું સૂચિત કરતા હોય. પ્રથમ અધિકાર નિર્દોષતા સાબિત કરવાનો અધિકાર છે. બીજો અધિકાર કાં તો કોઈ દંડ નહીં અથવા ઓછો દંડ કરવા માટે વિનંતી કરવાનો છે, ભલે દોષ અંગેનો નિષ્કર્ષ સ્વીકારવામાં આવ્યો હોય. તે બીજા તબક્કે વાપરી શકાય તેવો બીજો અધિકાર છે જે જરૂર મા સુધારા દ્વારા છીનવી લેવામાં આવ્યો હતો.

તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ મેળવવાના અધિકારને પ્રથમ તબક્કે વ્યાજબી તકનો અનિવાર્ય ભાગ અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંત તરીકે ગણવાનું કારણ એ છે કે તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા તારણો શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ એક મહત્વની સામગ્રી બનાવે છે જે પુરાવા સાથે તેના દ્વારા તેના નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. તપાસ અધિકારીના અહેવાલના તારણો અને તેમાં ભલામણ કરેલ સજા, જો કોઈ હોય તો, શિસ્ત સત્તાધિકારીના તારણો પર ક્યા હદ સુધી પ્રભાવ

પાડશે તે અગાઉથી કહેવું મુશ્કેલ છે. વધુમાં, તારણો રેકૉર્ડ પરના સુસંગત પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લીધા વગર, અથવા તેનો ખોટો અર્થ કાઢીને અથવા તેના ટેકા વિના પણ નોંધાયા હોઈ શકે છે. જો આ પ્રકારના તારણો શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા વિચારવામાં આવનાર દસ્તાવેજોમાંના એક હોવા જોઈએ, તો કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની જરૂરિયાત છે કે કર્મચારીને દોષિત ઠેરવતા પહેલા તેને મળવાની, સમજાવવાની અને તેનો પ્રતિકાર કરવાની ન્યાયી તક મળવી જોઈએ. તપાસ અધિકારી જેવા ત્રીજા પક્ષકાર દ્વારા નોંધાયેલા તારણો પર કર્મચારીને જવાબ આપવાની તક આપ્યા વિના તેનો વિચાર કરવો એ ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ખંડન અને કર્મચારીને ન્યાયી તક આપવાનો ઇનકાર છે. જો કે એ વાત સાચી છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારીએ તપાસમાં નોંધાયેલા પુરાવાઓના આધારે પોતાના તારણો પર આવવાનું હોય છે, પરંતુ તે પણ એટલું જ સાચું છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારી રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓ સાથે તપાસ અધિકારી દ્વારા નોંધાયેલા તારણોને પણ ધ્યાનમાં લે છે. સંજોગોમાં, તપાસ અધિકારીના તારણો શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ એક મહત્વપૂર્ણ સામગ્રી બનાવે

છે જે તેના નિષ્કર્ષોને પ્રભાવિત કરે તેવી શક્યતા છે. જો તપાસ અધિકારીએ માત્ર પુરાવા નોંધીને શિસ્ત સત્તાધિકારીને મોકલ્યા હોત, તો તે શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ એવી કોઈ વધારાની સામગ્રી બનત નહીં જેનું કસૂરવાર કર્મચારીને જ્ઞાન ન હોય. જો કે, જ્યારે તપાસ અધિકારી આગળ વધીને તેના તારણો નોંધે છે, જે રેકૉર્ડ પરના પુરાવા પર આધારિત હોઈ શકે કે ન પણ હોય અથવા તેની વિરુદ્ધ હોય અથવા તેની અજ્ઞાનતામાં હોય, તેવા તારણો કર્મચારી માટે અજાણી એવી વધારાની સામગ્રી છે પરંતુ શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચતી વખતે ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. તેથી વ્યાજબી તક અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો બંનેની માંગ છે કે શિસ્ત સત્તાધિકારી પોતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચે તે પહેલાં, કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અધિકારીના તારણોનો જવાબ આપવાની તક મળવી જોઈએ. ત્યારબાદ શિસ્ત સત્તાધિકારીએ પુરાવા, તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ અને તેની સામે કર્મચારીની રજૂઆત પર વિચાર કરવો જરૂરી છે.

આમ જોવા મળશે કે જ્યાં તપાસ અધિકારી શિસ્ત સત્તાધિકારી સિવાયના અન્ય હોય, ત્યાં શિસ્તની

કાર્યવાહી બે તબક્કામાં વહેંચાય છે. પ્રથમ તબક્કો ત્યારે પૂરો થાય છે જ્યારે શિસ્ત સત્તાધિકારી પુરાવા, તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ અને તેના પર કસૂરવાર કર્મચારીના જવાબના આધારે તેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચે છે. બીજો તબક્કો ત્યારે શરૂ થાય છે જ્યારે શિસ્ત સત્તાધિકારી તેના નિષ્કર્ષના આધારે દંડ લાદવાનું નક્કી કરે છે. જો શિસ્ત સત્તાધિકારી શિસ્તની કાર્યવાહી પડતી મૂકવાનું નક્કી કરે, તો બીજો તબક્કો આવતો જ નથી. આમ, કર્મચારીનો અહેવાલ મેળવવાનો અધિકાર તપાસના પ્રથમ તબક્કામાં પોતાનો બચાવ કરવાની વ્યાજબી તકનો એક ભાગ છે. જો તેને આ અધિકાર નકારવામાં આવે, તો તે હકીકતમાં પોતાનો બચાવ કરવાના અને શિસ્તની કાર્યવાહીમાં પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવાના અધિકારથી વંચિત રહે છે.

કાયદાની સ્થિતિને સહેજ અલગ દ્રષ્ટિકોણથી પણ જોઈ શકાય છે. અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) કહે છે કે કર્મચારીને તેની સામેના "આરોપોના સંદર્ભમાં સાંભળવાની વ્યાજબી તક" આપવામાં આવશે. તપાસ અધિકારી જેવા ત્રીજા વ્યક્તિ દ્વારા આરોપો પર આપવામાં આવેલા

તારણો, ખાસ કરીને જ્યારે તેઓ પુરાવા દ્વારા સમર્થિત ન હોય અથવા પુરાવાની અવગણના કરીને અથવા તેનો ખોટો અર્થ કાઢીને મેળવવામાં આવ્યા હોય, તે પોતે જ નવા અકારણ આક્ષેપો રચી શકે છે. વધુમાં, જ્યારે ઉક્ત અનુચ્છેદનો પરંતુક જણાવે છે કે "જ્યાં આવી તપાસ પછી તેના પર કોઈ દંડ લાદવાનું સૂચિત કરવામાં આવે છે, ત્યાં આવી તપાસ દરમિયાન રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓના આધારે આવો દંડ લાદી શકાય છે અને સૂચિત દંડ પર રજૂઆત કરવાની કોઈ તક આવી વ્યક્તિને આપવી જરૂરી રહેશે નહીં", તે અસરમાં ભિન્ન વ્યાપ્તિના બે ક્રમિક તબક્કાઓ સ્વીકારે છે. કારણ કે દંડ તપાસ પછી સૂચિત કરવાનો હોય છે, જે તપાસ હકીકતમાં શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા હાથ ધરવાની હોય છે (તપાસ અધિકારી માત્ર તપાસ કરવા અને તેને મદદ કરવા માટે નિમાયેલ તેનો પ્રતિનિધિ છે), તપાસ અધિકારીના અહેવાલ પર કર્મચારીનો જવાબ અને શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા આવા જવાબની વિચારણા પણ આવી તપાસનો અભિન્ન ભાગ છે. બીજો તબક્કો આ રીતે હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસને અનુસરે છે અને તેમાં સૂચિત દંડ સામે કારણ દર્શક નોટિસ આપવી અને

નોટિસના જવાબ પર વિચાર કરવો અને દંડ અંગે નિર્ણય લેવાનો સમાવેશ થાય છે. જે દૂર કરવામાં આવ્યું છે તે સૂચિત દંડ પર રજૂઆત કરવાની તક છે, તપાસ અધિકારીના અહેવાલ પર રજૂઆત કરવાની તક નહીં. બાદમાં દર્શાવેલ અધિકાર હંમેશા હતો. પરંતુ બંધારણના જરૂરમા સુધારા પહેલા, જે સમયે તેનો ઉપયોગ કરવાનો હતો તે બીજા તબક્કા સુધી મોકૂફ રાખવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે દંડની વિચારણાના તબક્કા સુધી. તે સમય સુધી, શિસ્ત સત્તાધિકારી કર્મચારીના દોષ અને લાદવામાં આવનાર દંડ બંને બાબતે જે નિષ્કર્ષ પર આવ્યા હોય તે માત્ર કામચલાઉ હતા. બંધારણના જરૂરમા સુધારા પછી જે કંઈ થયું છે તે માત્ર તપાસ અધિકારીના અહેવાલ સામે કર્મચારીની રજૂઆત પર વિચાર કરવામાં આવશે તે સમયને આગળ લાવવાનું છે. હવે, શિસ્ત સત્તાધિકારીએ કર્મચારીના આરોપોના દોષ અથવા નિર્દોષતા અંગેના નિષ્કર્ષ પર પહોંચે તે પહેલાં અહેવાલ સામે તેની રજૂઆત પર વિચાર કરવો પડશે.

આથી એવું ઠરાવવું પડે છે કે જ્યારે તપાસ અધિકારી શિસ્ત સત્તાધિકારી ન હોય, ત્યારે કસૂરવાર

કર્મચારીને શિસ્ત સત્તાધિકારી તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપો અંગેના દોષ અથવા નિર્દોષતાના નિષ્કર્ષ પર પહોંચે તે પહેલાં તપાસ અધિકારીના અહેવાલની નકલ મેળવવાનો અધિકાર છે. તે અધિકાર કર્મચારીનો તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપો સામે પોતાનો બચાવ કરવાના અધિકારનો એક ભાગ છે. શિસ્ત સત્તાધિકારી આરોપો પર પોતાનો નિર્ણય લે તે પહેલાં તપાસ અધિકારીના અહેવાલનો ઇનકાર એ કર્મચારીને તેની નિર્દોષતા સાબિત કરવાની વ્યાજબી તકનો ઇનકાર છે અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ છે.

આથી ઉપર ઉભા થયેલા આનુષંગિક પ્રશ્નોના જવાબ નીચે મુજબ આપી શકાય છે:

(i) તપાસ અધિકારીના અહેવાલનો ઇનકાર એ વ્યાજબી તકનો ઇનકાર અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ હોવાથી, તે અનુસરે છે કે કાયદાકીય નિયમો, જો કોઈ હોય, જે કર્મચારીને અહેવાલ આપવાનો ઇનકાર કરે છે તે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ છે અને તેથી અમાન્ય છે. જો કાયદાકીય નિયમો અહેવાલ પૂરો પાડવાની પરવાનગી ન આપતા હોય અથવા તે વિષય પર મૌન હોય

તો પણ કસૂરવાર કર્મચારી અહેવાલની નકલ મેળવવા માટે હકદાર રહેશે.

(ii) બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧૧(૨) નો સુસંગત ભાગ નીચે મુજબ છે:

"(૨) અગાઉ જણાવ્યા મુજબની કોઈપણ વ્યક્તિને તપાસ કર્યા સિવાય કે જેમાં તેને તેની સામેના આરોપોની જાણ કરવામાં આવી હોય અને તે આરોપોના સંદર્ભમાં સાંભળવાની વ્યાજબી તક આપવામાં આવી હોય તે સિવાય બરતરફ કરવામાં આવશે નહીં અથવા દૂર કરવામાં આવશે નહીં અથવા પદમાં ઘટાડો કરવામાં આવશે નહીં."

આમ અનુચ્છેદ કર્મચારીને બરતરફ કરવા અથવા દૂર કરવા અથવા પદમાં ઘટાડો કરવા પહેલાં તપાસ કરવી ફરજિયાત બનાવે છે. જો કે, અનુચ્છેદનો અર્થ એવો કરી શકાય નહીં કે જ્યારે બરતરફી, દૂર કરવા અથવા પદમાં ઘટાડો કરવા સિવાયની સજા આપવામાં આવે ત્યારે તે તપાસને અટકાવે છે અથવા પ્રતિબંધિત કરે છે. અન્ય સજાઓ આપવા માટે અનુસરવાની પ્રક્રિયા કર્મચારીને લાગુ પડતા સેવા નિયમોમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. વધુમાં, અનુચ્છેદ

૩૧૧(૨) માત્ર કેન્દ્રની સિવિલ સર્વિસીસ અથવા અખિલ ભારતીય સેવા અથવા રાજ્યની સિવિલ સર્વિસના સભ્યોને અથવા કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય હેઠળના સિવિલ પદો ધરાવનારાઓને લાગુ પડે છે. તમામ સજાઓની બાબતમાં સરકારી કર્મચારીઓ અને અન્ય બંને તેમના સેવા નિયમો દ્વારા સંચાલિત થાય છે. તેથી, જ્યારે પણ સેવા નિયમો સજા આપતા પહેલા તપાસની વિચારણા કરે છે, અને જ્યારે તપાસ અધિકારી શિસ્ત સત્તાધિકારી ન હોય ત્યારે કસૂરવાર કર્મચારીને સજાના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લીધા વિના તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ મેળવવાનો અધિકાર રહેશે.

(iii) અસરકારક રીતે પોતાનો બચાવ કરવા માટે અહેવાલ મેળવવો એ કર્મચારીનો અધિકાર હોવાથી, અને તેને અગાઉથી ખબર નહીં હોય કે અહેવાલ તેની તરફેણમાં છે કે તેની વિરુદ્ધમાં, તેથી અહેવાલ માંગવામાં તેની નિષ્ફળતાને તેના અધિકારના ત્યાગ તરીકે અર્થઘટન કરવું યોગ્ય રહેશે નહીં. તેથી, કર્મચારી અહેવાલ માંગે કે નહીં, તેને અહેવાલ પૂરો પાડવો જ પડશે.

(iv) અમે જે મત લીધો છે, એટલે કે તપાસ અહેવાલમાં નોંધાયેલા તારણો સામે શિસ્ત સત્તાધિકારીને

રજૂઆત કરવાનો અધિકાર આરોપો સામે બચાવની તકનો અભિન્ન ભાગ છે અને ઉક્ત અધિકારનો ઇનકાર કરવો એ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ છે, તે જોતા મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં સ્થાપિત કાયદો સરકારી હોય કે બિન-સરકારી, જાહેર હોય કે ખાનગી, તમામ સંસ્થાઓના કર્મચારીઓને લાગુ પડવો જોઈએ. શિસ્તની કાર્યવાહીને લગતા નિયમો હોય કે ન હોય અને તેઓ અહેવાલની નકલ પૂરી પાડવાની સ્પષ્ટ મનાઈ કરતા હોય કે તે વિષય પર મૌન હોય, તો પણ આ બાબત લાગુ થશે. સજાનું સ્વરૂપ ગમે તે હોય, વધુમાં, જ્યારે પણ નિયમો મુજબ સજા કરવા માટે તપાસ કરવી જરૂરી હોય, ત્યારે શિસ્ત સત્તાધિકારી તેની સામેના આરોપો પર પોતાના તારણો નોંધે તે પહેલાં કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અધિકારીના અહેવાલનો લાભ મળવો જોઈએ. આથી પ્રશ્ન (iv) નો તે મુજબ જવાબ આપવામાં આવે છે.

(v) હવે પછીનો જવાબ આપવાનો પ્રશ્ન એ છે કે જ્યારે તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ કર્મચારીને પૂરો પાડવામાં ન આવે ત્યારે સજાના આદેશ પર શું અસર થાય છે અને આવા કિસ્સાઓમાં તેને શું રાહત આપવી જોઈએ.

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવામાં આવેલ સજાના સાપેક્ષમાં આપવો પડશે. જ્યારે કર્મચારીને સેવામાંથી બરતરફ કરવામાં આવે અથવા દૂર કરવામાં આવે અને તપાસ રદ કરવામાં આવે કારણ કે તેને અહેવાલ પૂરો પાડવામાં આવ્યો ન હતો, ત્યારે કેટલાક કિસ્સાઓમાં અહેવાલ ન આપવાથી તેને ગંભીર પૂર્વગ્રહ (prejudice) થયો હોઈ શકે છે જ્યારે અન્ય કિસ્સાઓમાં તેનાથી આપવામાં આવેલી અંતિમ સજામાં કોઈ ફરક પડ્યો ન હોઈ શકે. તેથી તમામ કિસ્સાઓમાં કર્મચારીને પાછલા પગાર સાથે પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવો એ ન્યાયના નિયમોને ચાંત્રિક વિધિમાં ઘટાડવા જેવું છે. વ્યાજબી તકનો સિદ્ધાંત અને કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો કાયદાના શાસનને જાળવી રાખવા અને વ્યક્તિને તેના ન્યાયી અધિકારો સાબિત કરવામાં મદદ કરવા માટે વિકસાવવામાં આવ્યા છે. તેઓ દરેક પ્રસંગે વાપરવાના મંત્રો અથવા વિધિઓ નથી. અહેવાલના ઇનકારને કારણે કર્મચારીને ખરેખર નુકસાન થયું છે કે નહીં, તે દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર વિચારવું પડશે. તેથી, જ્યાં અહેવાલ આપ્યા પછી પણ કોઈ અલગ પરિણામ ન આવ્યું હોત, ત્યાં

કર્મચારીને ફરજ પર પાછા આવવા દેવા અને તમામ આનુષંગિક લાભો મેળવવા દેવા એ ન્યાયની વિકૃતિ હશે. તે અપ્રામાણિક અને દોષિતોને પુરસ્કાર આપવા સમાન છે અને આમ ન્યાયની કલ્પનાને અતાર્કિક અને કંટાળાજનક સીમાઓ સુધી ખેંચવા સમાન છે. તે "કુદરતી ન્યાયના અકુદરતી વિસ્તરણ" સમાન છે જે પોતે જ ન્યાયથી વિપરીત છે.

તેથી, એવા તમામ કિસ્સાઓમાં જ્યાં શિસ્તની કાર્યવાહીમાં કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ પૂરો પાડવામાં આવ્યો નથી, ત્યાં અદાલતો અને ટ્રીબ્યુનલોએ જો કર્મચારી અદાલત/ટ્રીબ્યુનલ સમક્ષ આવતા પહેલા તે મેળવી શક્યો ન હોય તો તેને અહેવાલની નકલ પૂરી પાડવી જોઈએ અને કર્મચારીને અહેવાલ ન આપવાને કારણે તેના કેસમાં પૂર્વગ્રહ કેવી રીતે થયો તે દર્શાવવાની તક આપવી જોઈએ. પક્ષકારોને સાંભળ્યા પછી, જો અદાલત/ટ્રીબ્યુનલ એવા નિષ્કર્ષ પર આવે છે કે અહેવાલ ન આપવાથી અંતિમ તારણો અને આપવામાં આવેલી સજામાં કોઈ ફરક પડ્યો ન હોત, તો

અદાલત/ટ્રીબ્યુનલે સજાના આદેશમાં દખલ કરવી જોઈએ નહીં.

અદાલત/ટ્રીબ્યુનલે માત્ર અહેવાલ પૂરો પાડવામાં આવ્યો ન હતો તેવા મેદાન પર યાંત્રિક રીતે સજાના આદેશને રદ કરવો જોઈએ નહીં જે હાલમાં ખેદજનક રીતે કરવામાં આવી રહ્યું છે. અદાલતોએ શોર્ટ-કટ લેવાનું ટાળવું જોઈએ. કારણ કે તે અદાલતો/ટ્રીબ્યુનલો છે જે પ્રશ્ન પર પોતાની ન્યાયિક બુદ્ધિ વાપરશે અને સજાનો આદેશ રદ કરવા અથવા ન કરવા માટે તેમના કારણો આપશે (અને કોઈ આંતરિક એપેલેટ અથવા રિવિઝનલ ઓથોરિટી નહીં), તેથી કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનો ભંગ કે વ્યાજબી તકનો ઇનકાર થશે નહીં. જો અદાલતો/ટ્રીબ્યુનલોને જણાય કે અહેવાલ આપવાથી કેસના પરિણામમાં ફરક પડ્યો હોત તો જ સજાનો આદેશ રદ કરવો જોઈએ. જ્યાં ઉપરોક્ત પ્રક્રિયા અનુસર્યા પછી અદાલતો/ટ્રીબ્યુનલો સજાના આદેશને રદ કરે છે, ત્યાં યોગ્ય રાહત એ હોવી જોઈએ કે કર્મચારીને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવો જેમાં મેનેજમેન્ટ/સત્તાધિકારીને કર્મચારીને સસ્પેન્શન (મોકૂફી) હેઠળ મૂકીને અને

અહેવાલ આપવાના તબક્કાથી તપાસ ચાલુ રાખીને તપાસ આગળ વધારવાની સ્વતંત્રતા હોય. કર્મચારી તેની બરતરફીની તારીખથી તેની પુનઃસ્થાપનાની તારીખ સુધીના પાછલા પગાર અને અન્ય લાભો માટે હકદાર હશે કે કેમ તે પ્રશ્ન અચૂકપણે સંબંધિત સત્તાધિકારી દ્વારા કાયદા મુજબ, કાર્યવાહીની પૂર્ણાવૃત્તિ પછી અને અંતિમ પરિણામના આધારે નક્કી કરવા માટે છોડી દેવો જોઈએ. જો કર્મચારી નવી તપાસમાં સફળ થાય અને તેને પુનઃસ્થાપિત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે, તો સત્તાધિકારીને કાયદા મુજબ તે નક્કી કરવાની સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ કે તે બરતરફીની તારીખથી પુનઃસ્થાપના સુધીના સમયગાળાને કેવી રીતે ગણશે અને તેને કયા લાભો, જો કોઈ હોય અને કયા હદ સુધી, મળશે. અહેવાલ આપવામાં નિષ્ફળતાના કારણે તપાસ રદ થવાના પરિણામે કરવામાં આવેલી પુનઃસ્થાપનાને માત્ર અહેવાલ આપવાના તબક્કાથી નવી તપાસ હાથ ધરવાના હેતુ માટે જ પુનઃસ્થાપના તરીકે ગણવી જોઈએ, જ્યાં આવી નવી તપાસ કરવામાં આવે. કાયદામાં તે જ સાચી સ્થિતિ હશે.

આ સંબંધમાં અમે આ અદાલતના સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ એન. સુંદરા મની, (1976) 3 SCR 160: (AIR 1976 SC 1111) ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ જ્યાં અદાલતે કર્મચારીની સેવા સમાપ્તિ ટેકનિકલ મેદાન પર ભૂલભરેલી હોય ત્યારે અપનાવવા યોગ્ય માર્ગ દર્શાવ્યો છે. આ એક એવો કેસ હતો જેમાં એક કર્મચારીની નિમણૂક સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા દ્વારા ૩૧ જુલાઈ, ૧૯૭૩ અને ૨૯ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૩ વચ્ચે અવારનવાર કેશિયર તરીકે કરવામાં આવી હતી. અગાઉની રોજગારી સાથે મળીને, ઉક્ત સમયગાળા દરમિયાન આ નવ દિવસની રોજગારી સેવાના છૂટાછવાયા ટુકડાઓ સાથે ૨૪૦ દિવસમાં પરિણમી હતી. જો કે, નોટિસ અથવા છટાણી વળતરની ચુકવણી કર્યા વિના રોજગારી સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. અદાલતે લાંબો સમય વીતી ગયો હોવાનું ધ્યાનમાં લઈને રાહતમાં ફેરફાર કર્યો અને નિર્દેશ આપ્યો કે કર્મચારીને તે જ સ્થાને પાછો મૂકવામાં આવશે જ્યાંથી તેણે છોડ્યું હતું, પરંતુ તેનો નવો પગાર તે હશે જે તે "આજે" નવેસરથી તે જ હોદ્દા પર નિમાય તો મેળવે. તેને વધુમાં તે કેડરમાં તમામ કાયમી

કર્મચારીઓની નીચે રેન્ક આપવાનો અને તે સમય સુધી કામચલાઉ કર્મચારી તરીકે ગણવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. તેને સિનિયોરિટી (વરિષ્ઠતા) ની બાબતમાં કોઈ પણ લાભ મેળવવાની મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી. વળતર (emoluments) માટે તેને અન્ય ઉપાયો, જો કોઈ હોય તો, કરવા માટે છોડી દેવામાં આવ્યો હતો.

પ્રશ્નો (vi) અને (vii) પર સાથે વિચાર કરી શકાય છે. અગાઉ ચર્ચા કર્યા મુજબ, જોકે કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અધિકારીનો અહેવાલ પૂરો પાડવો એ તેની સામેના આરોપો સામે પોતાનો બચાવ કરવા માટે ઉપલબ્ધ વ્યાજબી તકનો એક ભાગ છે. બંધારણના જરમા સુધારા પહેલા, કર્મચારીને ઉક્ત તક ઉપલબ્ધ થાય તે તબક્કો તેને દંડ સામે કારણ દર્શાવવાની બીજી નોટિસ આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો. શિસ્ત સત્તાધિકારી સમક્ષ પોતાની નિર્દોષતા સાબિત કરવાનો અધિકાર કર્મચારી દ્વારા કોઈ સજા કે ઓછી સજા કેમ ન કરવી જોઈએ તે કારણ દર્શાવવાના તેના અધિકાર સાથે વાપરવાનો હતો. કાયદાનું આ પ્રતિપાદન કે બે

અધિકારો એકબીજાથી સ્વતંત્ર હતા અને હકીકતમાં તપાસના બે અલગ-અલગ તબક્કાના હતા, તે બંધારણના જરૂર સુધારા પછી જ સ્પષ્ટ રીતે સામે આવ્યું જેણે તપાસનો બીજો તબક્કો, એટલે કે સજાના સ્વરૂપ અંગેની તપાસ નાબૂદ કરી. અગાઉ નિર્દેશ કર્યા મુજબ, આ અદાલતના બે વિદ્વાન ન્યાયાધીશો દ્વારા ઈ. ભાશ્યનના કેસ (AIR 1988 SC 1000) માં આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો પરંતુ નક્કી કરવામાં આવ્યો નહોતો અને તેમણે આ પ્રશ્ન મોટી બેન્ચને રિફર કર્યો હતો. એવું પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યું છે કે કે. સી. અસ્થાનાના કેસ (AIR 1988 SC 1338) માં આ પ્રકારનો કોઈ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો કે નક્કી કરવામાં આવ્યો નહોતો. આ અદાલત સમક્ષ ૨૦ નવેમ્બર, ૧૯૯૦ સુધી, એટલે કે જે દિવસે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો, ત્યાં સુધી આ વિષય પર કાયદાની સ્થિતિ આ અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવી નહોતી. મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસમાં પ્રથમ વખત આ અદાલતે કાયદો સ્થાપિત કર્યો હતો. તે નિર્ણયે ત્યાં સ્થાપિત કાયદાને ભવિષ્યલક્ષી બનાવ્યો, એટલે કે ૨૦

નવેમ્બર, ૧૯૯૦ પછી પસાર થયેલા સજાના આદેશોને લાગુ પડે. સ્થાપિત કાયદો તે તારીખ પહેલા પસાર થયેલા સજાના આદેશોને લાગુ પડતો નહોતો, ભલે તેમાંથી ઉદ્ભવેલી કાર્યવાહી તે તારીખ પછી અદાલતોમાં પેન્ડિંગ હોય. ઉક્ત કાર્યવાહીનો નિર્ણય ઉક્ત તારીખ પહેલા પ્રચલિત કાયદા મુજબ લેવાનો હતો જે સત્તાધિકારી માટે કર્મચારીને તપાસ અધિકારીના અહેવાલની નકલ પૂરી પાડવી જરૂરી બનાવતો નહોતો. આમાં એકમાત્ર અપવાદ એ હતો જ્યાં શિસ્તની કાર્યવાહીને લગતા સેવા નિયમો પોતે જ કર્મચારીને અહેવાલની નકલ પૂરી પાડવી ફરજિયાત બનાવતા હોય.

જો કે, એ વાત નકારી શકાય નહીં કે જ્યારે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) એ ત્યાં સ્થાપિત કાયદાને ભવિષ્યલક્ષી બનાવ્યો હતો, ત્યારે અદાલત સમક્ષ જે કેસો હતા તેનો નિકાલ કરતી વખતે, અદાલતે અજાણતામાં તે કેસોમાં સંબંધિત કર્મચારીઓની અપીલ મંજૂર કરીને અને શિસ્તની કાર્યવાહી રદ કરીને તેમને રાહત આપી દીધી હતી. આપવામાં આવેલી રાહત સ્પષ્ટપણે 'પર ઇન્ક્યુરિયમ' હતી. તેથી ઉક્ત રાહત માત્ર

તે અપીલોમાં સામેલ કર્મચારીઓ પૂરતી જ મર્યાદિત રાખવી પડશે. જે કાયદો સ્પષ્ટપણે ભવિષ્યલક્ષી બનાવવામાં આવ્યો છે તેને ઉક્ત ભૂલને કારણે ભૂતકાળની અસરથી લાગુ કરી શકાય નહીં. હવે એ સુસ્થાપિત છે કે અદાલતો સ્થાયી સ્થિતિઓને અસ્થિર થતી રોકવા માટે, વહીવટી અરાજકતા રોકવા માટે અને ન્યાયના હેતુઓ પૂરા કરવા માટે તેમના દ્વારા સ્થાપિત કાયદાને ભવિષ્યલક્ષી બનાવી શકે છે. આ સંબંધમાં, અમે આ મુદ્દે કેટલાક જાણીતા નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ.

એલ. સી. ગોલક નાથ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (1967) 2 SCR 762: (AIR 1967 SC 1643) માં, તે કેસના નિર્ણયને ભવિષ્યલક્ષી કે ભૂતકાળની અસરથી અમલમાં મૂકવો જોઈએ તે પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે, અદાલતે એ હકીકત ધ્યાનમાં લીધી કે ૧૯૫૦ અને ૧૯૬૭ વચ્ચે બંધારણમાં ૨૦ જેટલા સુધારા કરવામાં આવ્યા હતા અને વિવિધ રાજ્યોની ધારાસભ્યોએ દેશમાં કૃષિ ક્રાંતિ લાવતા કાયદા બનાવ્યા હતા. આ સુધારા અને કાયદાઓ શંકરી પ્રસાદ સિંઘ દેવ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, 1952 SCR 89: (AIR 1951 SC 458) અને સજ્જન

સિંઘ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, (1965) 1 SCR 933: (AIR 1965 SC 845) ના નિર્ણયોની શુદ્ધતાના આધારે બનાવવામાં આવ્યા હતા, એટલે કે સંસદ પાસે મૂળભૂત અધિકારોમાં સુધારો કરવાની સત્તા હતી અને એસ્ટેટ સંબંધિત કાયદાઓ ન્યાયિક ચકાસણીની બહાર હતા. અદાલતે પછી જણાવ્યું કે દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત તરીકે, તેણે ઉક્ત અસાધારણ પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે કોઈ વ્યાજબી સિદ્ધાંત વિકસાવવો જોઈએ. અદાલતે નિર્દેશ કર્યો કે બંધારણ અને કાયદાઓ વચ્ચે આવશ્યક તફાવત છે. અદાલતો પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે અને તેમણે સમાજની વિસ્તરતી જરૂરિયાતોને અનુરૂપ ભાષાને ગુકસાન પહોંચાડ્યા વિના બંધારણની શરતોનું અર્થઘટન કરવું જોઈએ. આ પ્રક્રિયામાં અને વાસ્તવિક અર્થમાં, તેઓ કાયદા બનાવે છે. જોકે તે સ્વીકારવામાં આવતું નથી, પરંતુ આ અદાલતની આવી ભૂમિકા અસરકારક છે અને તેને અવગણી શકાય નહીં. સામાન્ય કાયદાઓના ક્ષેત્રમાં પણ, પ્રક્રિયાની સૂક્ષ્મ કામગીરી સ્પષ્ટ છે જોકે અભિગમ વધુ રૂઢિચુસ્ત અને અવરોધક છે. તે સમયની અસાધારણ પરિસ્થિતિ જે ઉક્ત નિર્ણયને કારણે

ઉભી થઈ શકે તેને પહોંચી વળવા માટે, અદાલતે અનુભવ્યું કે તેણે એવો કોઈ સિદ્ધાંત વિકસાવવો જોઈએ જે તર્ક અને પૂર્વવર્તી નિર્ણયોમાં મૂળ ધરાવતો હોય જેથી ભૂતકાળને સાચવી શકાય અને ભવિષ્યને સુરક્ષિત કરી શકાય. અદાલતે પછી અમેરિકન ન્યાયશાસ્ત્રના બે પરિચિત સિદ્ધાંતોનો ઉલ્લેખ કર્યો, એટલે કે બ્લેકસ્ટોનિયન મત કે અદાલતે નવો નિયમ જાહેર કરવાનો નથી પરંતુ જૂનાનું પાલન અને વિવરણ કરવાનું છે અને તેથી, ન્યાયાધીશ કાયદો બનાવતા નથી પરંતુ માત્ર સાચો કાયદો શોધે છે. તે મત અનિવાર્યપણે અદાલતો દ્વારા સ્થાપિત કાયદાને ભૂતકાળની અસરથી અમલી બનાવશે. તેથી, અદાલતે જસ્ટિસ કાર્ડોઝોના અભિપ્રાયને પસંદ કર્યો જેણે ગ્રેટ નોર્થન રેલ્વે વિરુદ્ધ સનબર્સ્ટ ઓઈલ એન્ડ રેફ. કો., (1932) 287 US 358, 77 Led 360 માં વ્યક્ત થયેલ સ્ટેર ડિસિસિસના સિદ્ધાંત સાથે ભવિષ્યલક્ષી રદબાતલના સિદ્ધાંતને સુસંગત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. અદાલતે સનબર્સ્ટ પછીના નિર્ણયો અને હાઉસ ઓફ લોર્સ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ "પ્રેક્ટિસ સ્ટેટમેન્ટ (જ્યુડિશિયલ પ્રેસિડેન્ટ)" (1966) 1 WLR 1234 નો પણ ઉલ્લેખ કર્યો

અને નિર્દેશ કર્યો કે બ્લેકસ્ટોનિયન થિયરીની વિરુદ્ધ આધુનિક સિદ્ધાંત ઝડપથી ચાલતા સમાજ માટે યોગ્ય હતો. તે બે સિદ્ધાંતોને સુસંગત કરતું એક વ્યવહારુ સમાધાન હતું. તેણે કાયદો શોધ્યો પરંતુ તેના અમલીકરણને ભવિષ્ય પૂરતું મર્યાદિત રાખ્યું અને આમ અદાલતને ભૂતકાળના વ્યવહારો પર તે ભૂલોની અસરને ખતેલ પહોંચાડ્યા વિના પોતાની ભૂલો સુધારીને સરળ પરિવર્તન લાવવા માટે સક્ષમ બનાવી. ભૂતકાળની અસરની મર્યાદાઓ નક્કી કરવાનું અદાલતના વિવેકબુદ્ધિ પર છોડવામાં આવ્યું હતું. તેના દ્વારા, તેણે અદાલતને ન્યાયના હેતુઓ પૂરા કરવા માટે રાહતોમાં ફેરફાર કરવા સક્ષમ બનાવી. અદાલતે પછી નિર્દેશ કર્યો કે અદાલત તેના દ્વારા જાહેર કરાયેલા કાયદાને ભૂતકાળની અસર આપવાનો ઇનકાર કરે તેની સામે કોઈ કાયદાકીય પ્રતિબંધ નથી. રેસ જ્યુડિકાટાનો સિદ્ધાંત પક્ષકારો વચ્ચે અંતિમ રીતે નક્કી થયેલા વિષયના સંદર્ભમાં ભૂતકાળની અસર માટે કોઈ અવકાશ રાખતો નથી. અદાલતે નિર્દેશ કર્યો કે આ દેશની અદાલતો પણ, અર્થઘટન દ્વારા, સામાન્ય શબ્દોમાં લખાયેલા કાયદાકીય જોગવાઈઓની ભૂતકાળની અસરને

એવા મેદાન પર નકારે છે કે તેઓ પ્રસ્થાપિત અધિકારોને અસર કરે છે. અદાલતે પછી અનુચ્છેદ ૧૪૧ અને ૧૪૨ નો ઉલ્લેખ કર્યો અને નિર્દેશ કર્યો કે તેઓ એટલા વ્યાપક અને સ્થિતિસ્થાપક શબ્દોમાં લખાયેલા છે કે જે આ અદાલતને ન્યાયના હેતુઓ પૂરા કરવા માટે કાયદાકીય સિદ્ધાંતો ઘડવા સક્ષમ બનાવે છે. તેમાં એકમાત્ર મર્યાદા તર્ક, સંયમ અને અન્યાય છે. આ અનુચ્છેદ જાણી જોઈને વ્યાપક બનાવવામાં આવ્યા છે જેથી સુપ્રીમ કોર્ટ કાયદો જાહેર કરી શકે અને સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે જરૂરી નિર્દેશ આપી શકે અથવા આદેશ પસાર કરી શકે. અદાલતે પછી ઠરાવ્યું કે સંજોગોમાં સુપ્રીમ કોર્ટને કોઈ જૂની થિયરીના આધારે કે અદાલત માત્ર કાયદો શોધે છે પણ બનાવતી નથી, કાયદાના અમલીકરણને ભવિષ્યલક્ષી જાહેર કરવાની સત્તા નકારવી એ આ દેશની સર્વોચ્ચ ન્યાયતંત્રના હાથમાં રહેલા ન્યાયના એક શક્તિશાળી સાધનને બિનઅસરકારક બનાવવા સમાન છે. અદાલતે પછી અવલોકન કર્યું કે તેને પ્રથમ વખત અલગ સંજોગોમાં અલગ દેશમાં વિકસિત ભવિષ્યલક્ષી રદબાતલના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે, તેથી તે શરૂઆતમાં સાવચેતીપૂર્વક

આગળ વધવા માંગશે. આગળ વધતા, અદાલતે નીચે મુજબના પ્રસ્તાવ મૂક્યા:

"(૧) ભવિષ્યલક્ષી રદબાતલનો સિદ્ધાંત માત્ર આપણા બંધારણ હેઠળ ઉદ્ભવતા મામલાઓમાં જ લાગુ કરી શકાય છે (૨) તે માત્ર દેશની સર્વોચ્ચ અદાલત, એટલે કે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા જ લાગુ કરી શકાય છે કારણ કે તેની પાસે ભારતીય તમામ અદાલતો માટે બંધનકર્તા કાયદો જાહેર કરવાની બંધારણીય સત્તા છે; (૩) સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા તેના અગાઉના નિર્ણયોને રદ કરીને જાહેર કરાયેલા કાયદાના ભૂતકાળના અમલીકરણની વ્યાપ્તિ તેની વિવેકબુદ્ધિ પર છોડવામાં આવે છે જેથી તે તેની સમક્ષના કેસ અથવા મામલાના ન્યાય મુજબ તેને ઘડી શકે."

અદાલતે પછી જાહેર કર્યું કે ઉક્ત નિર્ણય બંધારણ (સત્તરમો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૬૪ અથવા મૂળભૂત અધિકારો છીનવી લેતા કે ઘટાડતા બંધારણમાં કરવામાં આવેલા અન્ય સુધારાઓની માન્યતાને અસર કરશે નહીં. અદાલતે એ પણ જાહેર કર્યું કે ભવિષ્યમાં સંસદ પાસે બંધારણના ભાગ III માં સુધારો કરવાની એવી કોઈ સત્તા

રહેશે નહીં જેથી મૂળભૂત અધિકારો છીનવી શકાય અથવા ઘટાડી શકાય.

ઉપરોક્ત નિર્ણયમાં આપવામાં આવેલી આગેવાની સ્વીકારીને, આ અદાલતે ત્યારથી આ સિદ્ધાંતને સામાન્ય કાયદાઓના અર્થઘટન સુધી પણ લંબાવ્યો છે.

વામન રાવ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (1981) 2 SCR 1: (AIR 1981 SC 271) માં, મહારાષ્ટ્ર એગ્રીકલ્ચરલ લેન્ડ્સ (સીલિંગ ઓન હોલ્ડિંગ્સ) એક્ટ, ૧૯૬૧ ની માન્યતાનો પ્રશ્ન સામેલ હતો અને ફરીથી ભવિષ્યલક્ષી રદબાતલની પદ્ધતિનો આશરો લેવામાં આવ્યો હતો.

આતમ પ્રકાશ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, (1986) 2 SCC 249 (AIR 1986 SC 859) માં, પંજાબ પ્રી-એમ્પશન એક્ટ, ૧૯૧૩ ની માન્યતાનો પ્રશ્ન હતો. અદાલતે જ્યારે એવું ઠરાવ્યું કે એક્ટની સંબંધિત જોગવાઈઓ બંધારણની વિરુદ્ધ (ultra vires) હતી, ત્યારે એવો નિર્દેશ આપ્યો કે વિવિધ અદાલતોમાં પેટિંગ કેસો અને અપીલોનો નિકાલ ઉક્ત નિર્ણયમાં કરવામાં આવેલી જાહેરાત મુજબ કરવામાં આવશે. જ્યાં, જો કે,

હુકમનામાઓ અંતિમ બની ગયા હતા તેમને પક્ષકારો વચ્ચે બંધનકર્તા ગણવામાં આવ્યા હતા અને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એક્ટની જોગવાઈઓની અમાન્યતા અંગે અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલી જાહેરાત આવા હુકમનામાના પક્ષકારોને કોઈ કામ આવશે નહીં.

ઓરિસ્સા સિમેન્ટ લિ. વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ઓરિસ્સા, 1991 Supp 1 SCC 430: (AIR 1991 SC 1676) માં, ખાણ પટ્ટાઓ માટે રોયલ્ટી અને સંબંધિત ચાર્જની માન્યતાનો પ્રશ્ન સામેલ હતો. જોકે અદાલતે ઠરાવ્યું કે લેવી (કર) તેની શરૂઆતથી જ અમાન્ય હતી, અદાલતે ઠરાવ્યું કે લેવીની અમાન્યતા અંગેનું તારણ આપોઆપ અગાઉ કરવામાં આવેલા તમામ સંગ્રહના રિફંડ માટેના નિર્દેશમાં પરિણમવું જોઈએ નહીં. અદાલતે ઠરાવ્યું કે લેવીને સક્ષમ બનાવતી એક્ટની જોગવાઈની અમાન્યતા અંગેની જાહેરાત અને આપવાની રાહતનું નિર્ધારણ એ બે અલગ વસ્તુઓ છે અને, પછીના ક્ષેત્રમાં, અદાલત પાસે ચોક્કસ પ્રમાણમાં વિવેકબુદ્ધિ છે અને હોવી જોઈએ તેમ માનવું જોઈએ. અદાલત માટે તેની સમક્ષની પરિસ્થિતિને સૌથી યોગ્ય લાગે તે રીતે અને ન્યાયના હિતને આગળ ધપાવે તે રીતે

ફેરફાર કરેલી અથવા મર્યાદિત રાહત આપવી ખુદી છે. તમામ પરિસ્થિતિઓમાં તારણને તાર્કિક અને સંપૂર્ણ અસર આપવી હંમેશા શક્ય હોતી નથી. આ મતના આધારે, અદાલતે નિર્ણયની તારીખ સુધી ઉઘરાવવામાં આવેલા સેસની કોઈ પણ રકમ અસેસીઓને પરત કરવાનો નિર્દેશ આપવાનો ઇનકાર કર્યો કારણ કે આવું રિફંડ રાજ્ય માટે મુશ્કેલી અને અન્યાય ઉભો કરશે. અમે આ સંબંધમાં વિક્ટર લિંકલેટર વિરુદ્ધ વિક્ટર જી. વોકર, (1965) 381 US 618:14 Law ed 2d 601 નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જ્યાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જે ચુકાદો શુદ્ધ રીતે ભવિષ્યલક્ષી છે તે અદાલત સમક્ષના પક્ષકારોને પણ લાગુ પડતો નથી. અદાલતે ઠરાવ્યું કે યોગ્ય કિસ્સાઓમાં અદાલત ન્યાયના હિતમાં તેના ચુકાદાને ભવિષ્યલક્ષી બનાવી શકે છે અને આ બંધારણીય ક્ષેત્રમાં લાગુ પડે છે જ્યાં પરિસ્થિતિની તાકીદ આવી અરજીની માગ કરે છે.

મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં સ્થાપિત કાયદાના ભવિષ્યલક્ષી અમલીકરણ અંગેના નિર્દેશને આ અદાલતની વિવિધ બેન્ચો દ્વારા

અનુસરવામાં આવ્યો હતો, એટલે કે એસ. પી. વિશ્વનાથન વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (1991) Supp 2 SCC 269: (1991 AIR SCW 730); યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ એ. કે. ચેટર્જી (1993) 2 SCC 191 અને મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ફૂડ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા વિરુદ્ધ નરેન્દ્ર કુમાર જૈન, (1993) 2 SCC 400.

દેખીતું વિચલન આર. કે. વશિષ્ઠ વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, (1993) Supp 1 SCC 431 માં હતું. જો કે, ત્યાં કર્મચારીએ તપાસ અહેવાલની નકલ માટે વિનંતી કરી હતી પરંતુ બરતરફીનો આદેશ જારી કરતા પહેલા તેને તે પૂરી પાડવામાં આવી નહોતી. આ સંજોગોમાં આ અદાલતે, મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં સ્થાપિત કાયદાના પ્રસ્તાવ પર આધાર રાખીને ઠરાવ્યું કે બરતરફીનો આદેશ દૂષિત હતો. નિર્ણય પરથી એ સ્પષ્ટ નથી થતું કે તે કેસમાં નિયમો મુજબ નકલ પૂરી પાડવી જરૂરી હતી કે કેમ અને કયા તબક્કે.

જો કે, એ નોંધવું જોઈએ કે જોકે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં આ અદાલતે પ્રથમ વખત સ્વીકાર્યું અને કાયદો ઠરાવ્યો કે કસૂરવાર

કર્મચારી શિસ્ત સત્તાધિકારી તેની સામે લગાવવામાં આવેલા આરોપો પર નિર્ણય લે તે પહેલાં અહેવાલની નકલ મેળવવા માટે હકદાર છે, પરંતુ ગુજરાત હાઈકોર્ટે ૧૮ જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના રોજ ડો. એચ. જી. પટેલ વિરુદ્ધ ડો. (શ્રીમતી) કે. એસ. પરીખ, (1985) (2) 26 Guj LR 1385 ના નિર્ણયમાં અને સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રીબ્યુનલની ફૂલ બેન્ચે ૬-૧૧-૧૯૮૭ ના રોજ પ્રેમનાથ કે. શર્મા વિરુદ્ધ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (1988) 2 ASLJ 449 ના તેના નિર્ણયમાં આ વિષય પર સમાન મત લીધો હતો. એવું પણ જણાય છે કે કેટલીક હાઈકોર્ટો અને સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રીબ્યુનલની કેટલીક બેન્ચોએ મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં સ્થાપિત કાયદાને ભૂતકાળની અસરથી અમલી બનાવ્યો હતો, એ હકીકત હોવા છતાં કે ઉક્ત નિર્ણયે પોતે જ સ્પષ્ટપણે કાયદાને ભવિષ્યલક્ષી બનાવ્યો હતો. હકીકત, જો કે, એ રહે છે કે જોકે એચ. જી. પટેલના કેસ અને પ્રેમનાથ કે. શર્માના કેસમાં તેમજ હાઈકોર્ટો અને સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રીબ્યુનલની બેન્ચોના કેટલાક નિર્ણયો મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસના નિર્ણય પહેલા સમાન

મત ધરાવતા હતા અથવા ઉક્ત મતને ભૂતકાળની અસર આપી રહ્યા હતા અને તે નિર્ણયોને ખાસ પડકારવામાં આવ્યા નહોતા, પરંતુ સમાન મત ધરાવતા અન્ય નિર્ણયો મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસના નિર્ણય પહેલા અને પછી આ અદાલત સમક્ષ પડકાર હેઠળ હતા. હકીકતમાં શરૂઆતમાં જણાવ્યા મુજબ, આ બેન્ચને રિફ્રન્સ આવા જ એક કેસમાં ૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૯૧ ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો અને અમારી સમક્ષની બાબતોમાં કાયદાનો સમાન પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. તેથી, એ સ્વીકારવું જ રહ્યું કે ઓછામાં ઓછું જ્યાં સુધી આ અદાલતે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં પ્રશ્નગત મત લીધો, ત્યાં સુધી આ વિષય પરનો કાયદો અસ્થિર હતો. ખરેખર, અમારી સમક્ષના અપીલકર્તાઓ/અરજદારો વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે આ અદાલતના નિર્ણયોમાં દેખીતા સંઘર્ષને જોતા આ વિષય પરનો કાયદો આજ સુધી સ્થિર નથી. જે વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ આ બેન્ચને બાબત રિફ્ર કરી હતી તેમણે પણ સમાન મત લીધો હતો. અમે નિર્દેશ કર્યો છે કે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં લેવાયેલ મત

અને અગાઉના કેસોમાં આ અદાલત દ્વારા લેવાયેલ મત વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નહોતો, અને કે. સી. અસ્થાનાના કેસ (AIR 1988 SC 1338) પર એ દલીલ કરવા માટે જે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો કે ત્યાં વિપરીત મત લેવામાં આવ્યો હતો તે યોગ્ય નહોતો. તેથી, એવું ઠરાવવું પડશે કે સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રીબ્યુનલના પ્રેમનાથ કે. શર્માના કેસ (1988 (2) ASLJ 449) અને ગુજરાત હાઈકોર્ટના એચ. જી. પટેલના કેસ (1985 (2) 26 Guj LR 1385) અને અન્ય અદાલતો અને ટ્રીબ્યુનલોના નિર્ણયો હોવા છતાં, કાયદો ઓછામાં ઓછું ૨૦ નવેમ્બર, ૧૯૯૦ સુધી અસ્થિર સ્થિતિમાં હતો, જે દિવસે મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે ઉક્ત નિર્ણયે કાયદાને સ્પષ્ટપણે ભવિષ્યલક્ષી બનાવ્યો હતો, તેથી ત્યાં સ્થાપિત કાયદો માત્ર તે સજાના આદેશોને લાગુ પડશે જે શિસ્ત સત્તાધિકારી દ્વારા ૨૦ નવેમ્બર, ૧૯૯૦ પછી પસાર કરવામાં આવ્યા હોય. અગાઉ નિર્દેશ કર્યા મુજબ, ત્યાં જે અંતિમ રાહત આપવામાં આવી હતી તે 'પર ઇન્ક્યુરિયમ' હોવા છતાં આ સ્થિતિ રહેશે. તે તારીખ પહેલા પસાર થયેલ સજાનો કોઈ પણ આદેશ એવા મેદાન

પર પડકારી શકાય નહીં કે કસૂરવાર કર્મચારીને તપાસ અહેવાલ પૂરો પાડવામાં નિષ્ફળતા રહી હતી. ૨૦ નવેમ્બર, ૧૯૯૦ પહેલા પસાર થયેલા સજાના આદેશોના સંદર્ભમાં અદાલતો/ટ્રીબ્યુનલોમાં પેન્ડિંગ કાર્યવાહીઓ તે તારીખ પહેલા પ્રચલિત કાયદા મુજબ નક્કી કરવી પડશે અને મોહમ્મદ રમઝાન ખાનના કેસ (AIR 1991 SC 471) માં સ્થાપિત કાયદા મુજબ નહીં. સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રીબ્યુનલની વિવિધ બેન્ચો અથવા હાઈકોર્ટો અથવા આ અદાલત દ્વારા આર. કે. વશિષ્ઠના કેસ (1993 Supp (I) SCC 431) માં લેવાયેલ મત હોવા છતાં આ સ્થિતિ રહેશે.

(ii) આ અદાલતના સિંગલ જજ (કે. એસ. ઝવેરી, ન્યાયમૂર્તિ) નો ૧૯.૦૩.૨૦૧૦ ના રોજ SCA નં. ૧૫૧૨૮/૨૦૦૫ માં પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદો.

પ. તે કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિ છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાની સત્તાનો ઉપયોગ ત્યાં સુધી કરી શકાય નહીં જ્યાં સુધી વહીવટી નિર્ણય અતાર્કિક ન હોય અથવા પ્રક્રિયાગત અયોગ્યતાથી પીડાતો ન હોય અથવા તે કોર્ટના અંતરાત્માને એ અર્થમાં આંચકો આપે કે તે તર્ક અથવા નૈતિક ધોરણોના ભંગ સમાન હોય પરંતુ

તમામ કેસોમાં સાર્વત્રિક રીતે લાગુ પડે તેવું કોઈ પ્રમાણભૂત સૂત્ર વિકસિત કરી શકાય નહીં. દરેક કેસને તેના પોતાના તથ્યો પર ધ્યાનમાં લેવો પડે છે, જે સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે તે સત્તાધિકારી, સ્ત્રોત, સત્તાનું સ્વરૂપ અથવા વ્યાપ અને તે કાયદાના અમલીકરણમાં પેદા કરે છે તે કાયમી અસરો અથવા વ્યક્તિ કે સમાજને અસર કરે છે તેના પર નિર્ભર છે. જ્યારે કોર્ટને સંતોષ થાય કે સત્તાનો દુરુપયોગ અથવા ખોટો ઉપયોગ થયો છે, અને તેનું અધિકારક્ષેત્ર વાપરવામાં આવે, ત્યારે કોર્ટે હસ્તક્ષેપ કરવો અનિવાર્ય છે. તેમ છતાં, તે સ્પષ્ટ છે કે ન્યાયિક સમીક્ષાનો વ્યાપ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં ખામી સુધી મર્યાદિત છે અને નિર્ણય સુધી નહીં.

પ.૧ આજે આ કોર્ટ સમક્ષ એક સંસ્થા છે જે સરકાર પાસેથી મળેલા ભંડોળ અને ગ્રાન્ટ તેમજ નાગરિકો પાસેથી મળેલા દાન દ્વારા ચાલે છે અને સબસિડીવાળા દરે કિડનીની બીમારીથી પીડાતા ગરીબ દર્દીઓને સારવાર પૂરી પાડે છે. અપીલકર્તાનો કેસ છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ સંસ્થામાં સિનિયર ક્લાર્ક તરીકે કામ કરતી વખતે સંસ્થાના અન્ય કર્મચારીઓ સાથે મળીને કહેવાતા પતિઓના સંદર્ભમાં સરકારી તિજોરીમાંથી ગ્રુપ ઇન્સ્યુરન્સની રકમ માટે ખોટા દાવા કર્યા અને રૂ. ૪,૮૫,૮૭૨/- અને રૂ. ૪,૯૪,૩૨૦/- ની રકમના બે ચેકો વટાવીને ભંડોળની ઉચાપત કરી અને તે રીતે સરકારને નુકસાન પહોંચાડ્યું.

પ.૨ રેકૉર્ડની તપાસ કરતા અમે એક અનિવાર્ય નિષ્કર્ષ પર પહોંચ્યા છીએ કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ડૉ. એચ.સી. વ્યાસ, આર.એમ.ઓ. અને ડૉ. એચ.ડી.

વ્યાસ, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર એમ બે અલગ-અલગ નામે બે મૃત્યુના દાવાઓની લાભાર્થી હતી અને કેસના પેપરોની બનાવટ કરીને તેમને સંસ્થાના કર્મચારી તરીકે અને પોતાની જાતને આ બે વ્યક્તિઓની પત્ની તરીકે બતાવી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને ટ્રેઝરીની ઓફિસમાંથી રૂ. ૪,૮૫,૮૭૨/- અને રૂ. ૪,૯૪,૩૨૦/- ની રકમના બે ચેકો મળ્યા અને ગ્રુપ ઇન્સ્યુરન્સની રકમ તરીકે બંને ચેકો વટાવ્યા, જોકે ઉક્ત વ્યક્તિઓ ન તો સંસ્થાના કર્મચારીઓ હતા ન તો અપીલકર્તાના પતિઓ હતા. હકીકતમાં અપીલકર્તાનો પતિ જીવિત છે.

૬. આ કોર્ટે ૨૪/૦૨/૨૦૧૪ ના આદેશ દ્વારા સિવિલ એપિલિકેશન નંબર ૨૪૭૬/૨૦૧૩ માં અપીલકર્તા અરજદારને રેકૉર્ડ પર વધારાના પુરાવા રજૂ કરવાની મંજૂરી આપી હતી. તે નોંધવું પ્રસ્તુત છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ઉક્ત દસ્તાવેજોનો વિવાદ કર્યો નથી. ઉક્ત આદેશને અનુસરીને, અપીલકર્તાએ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, ચમનપુરા શાખા, અમદાવાદના બચત બેંક ખાતા નંબર ૧૭૩૪૮ ના ધારક તરીકે દર્શાવતા દસ્તાવેજો, પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના ખાતામાં રૂ. ૪,૯૪,૩૨૦/- માટે ચેક નંબર ૮૧૧૨૭૦ જમા બતાવતું સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાનું બેંક સ્ટેટમેન્ટ અને ૧૪/૧૦/૨૦૦૪ ના રોજ પોતાની જાતના નામે લખાયેલા ચેક નંબર ૧૫૨૨૯૪ દ્વારા પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા રૂ. ૪,૯૦,૦૦૦/- ની રકમ ઉપાડ્યા હોવાનું રજૂ કર્યું છે. અપીલકર્તાએ યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા, અસારવા શાખા, અમદાવાદનું બેંક સ્ટેટમેન્ટ પણ રજૂ કર્યું છે જે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના બચત બેંક ખાતાની વિગતો આપે છે અને

પ્રતિવાદી નંબર ૧ ના ખાતામાં રૂ. ૪,૮૫,૮૭૨/- ની રકમનો ચેક જમા બતાવે છે. બેંક સ્ટેટમેન્ટ ૧૧/૧૦/૨૦૦૩ ના રોજ પોતાની જાતના નામે લખાયેલા ચેક નંબર ૩૭૭૬૩૫ દ્વારા પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા રૂ. ૧ લાખનો ત્યારબાદનો ઉપાડ અને ૧૩/૧૦/૨૦૦૩ ના રોજ ચેક નંબર ૩૭૭૬૩૭ અને ૩૭૭૬૩૬ દ્વારા અનુક્રમે રૂ. ૨.૫૦ લાખ અને રૂ. ૧.૩૦ લાખના એક શ્રી વાચ.એન. પંડ્યાના નામે ચેક જારી કરીને રકમનો ઉપાડ પણ બતાવે છે.

૬.૧ પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ તેના ખાતામાં ઉપરોક્ત રકમો જમા થયાનો અને અગાઉ જણાવ્યા મુજબ તેના ત્યારબાદના ઉપાડનો વિવાદ કર્યો નથી. તેણીએ એ હકીકતનો પણ વિવાદ કર્યો નથી કે તેના પતિ ક્યારેય અપીલકર્તા દ્વારા નોકરીમાં રાખવામાં આવ્યા ન હતા અને તે આજની તારીખે જીવિત છે. પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ તેના પતિને અપીલકર્તાના કર્મચારી તરીકે બે વાર દર્શાવ્યા છે અને નકલી અને બનાવટી દાવાઓ રજૂ કરીને અને તેના પતિને મૃત બતાવીને ગ્રુપ ઈન્સ્યુરન્સની રકમ પેટે ઉપર જણાવેલ ચેકો બે વાર મેળવ્યા છે. તેણી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૬, ૪૦૮, ૪૨૦, ૪૬૫, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧, ૧૨૦બી અને ૫૧૧ હેઠળના ગુનાઓ માટે ફોજદારી ટ્રાયલનો પણ સામનો કરી રહી છે. જો પ્રતિવાદી નંબર ૧ નિર્દોષ હોત અથવા કથિત કૌભાંડમાં સામેલ ન હોત, તો તેણીએ તેના ખાતામાં ચેક જમા થવા વિશે અપીલકર્તા અથવા ટ્રેઝરી ઓફિસનું ધ્યાન દોર્યું હોત.

૭. પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા એવી દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે કે વિભાગીય તપાસ હાથ ધરવામાં કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઘોર ઉદ્ધંધન થયું હતું અને આ સંદર્ભમાં રિટ પિટિશનમાં માનનીય સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વિવાદિત આદેશ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. તે સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે પ્રતિવાદીને ૦૬/૦૪/૨૦૦૫ ના રોજ ચાર્જશીટ આપવામાં આવી હતી અને જવાબ આપવા માટે પૂરતો સમય આપવામાં આવ્યો હતો. પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ તેના દ્વારા મેળવેલી ચેકની રકમના આરોપોનું ખંડન કર્યું ન હતું અને હકીકતમાં એક મહિનાથી વધુ સમય સુધી ચાર્જશીટનો જવાબ આપ્યો ન હતો. તેથી સક્ષમ સત્તાધિકારીએ વિભાગીય તપાસ શરૂ કરી જેની જાણ તેણીને યોગ્ય રીતે કરવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ તપાસ એકપક્ષીય રીતે શરૂ કરવામાં આવી હતી તે હકીકત સિવાય તપાસ અધિકારીના હાથે કોઈ વાસ્તવિક પૂર્વગ્રહ બતાવી શકી નથી. તે નોંધવું જરૂરી છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ૨૭/૦૫/૨૦૦૫ ના રોજ તેની ધરપકડ અંગે કોઈ સંદેશ મોકલ્યો ન હતો કારણ કે તેવું રેકૉર્ડ પર આવ્યું નથી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ રેકૉર્ડ પરથી એ બતાવી શકી નથી કે તેણીએ તપાસ અધિકારીને તે વિશે જણાવ્યું હતું અથવા મુલતવી રાખવાની માંગણી કરી હતી.

૭.૧ તે નોંધવું જરૂરી છે કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતો મૂર્તિમંત સિદ્ધાંતો નથી અને તેમને એક ચોક્કસ બીજામાં (straight jacket) મૂકી શકાય નહીં. કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોની લાગુ પડવાની બાબત કેસના સંદર્ભ અને તથ્યો અને

સંજોગો પર આધારિત છે. જો એમ માની લેવામાં આવે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને તેનો કેસ બચાવવાની તક આપવામાં આવી ન હતી, તો એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે તેણી શિસ્ત સત્તાધિકારી, અપીલ સત્તાધિકારી, માનનીય સિંગલ જજ અથવા આ કોર્ટ સમક્ષ કોઈ પણ સમયે તેના બેંક ખાતામાં બે ચેકો જમા થયાની અને તે રકમોના ત્યારબાદના ઉપાડની સમજૂતી આપવાની સ્થિતિમાં નહોતી. પ્રતિવાદી નંબર ૧ એ ટ્રેઝરી ઓફિસના બે ચેકો તેના ખાતામાં કેમ જમા થવા દીધા અને કેમ ઉપાડી લીધા તે અંગે કોઈ સમજૂતી આવી નથી. ગેરવર્તણૂકની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લેતા અને પ્રતિવાદી નંબર ૧ ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત માટે દોષિત હોવાને કારણે અને અપીલકર્તાએ તેનામાં વિશ્વાસ ગુમાવ્યો હોવાથી, તેણીને બરતરફીનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૭.૨ સીઆઈડી, કાઈમ દ્વારા સક્ષમ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી ચાર્જશીટમાં પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને આરોપી નંબર ૬ તરીકે દર્શાવવામાં આવી છે. તેણી પ્રથમ દષ્ટિએ બનાવટ, છેતરપિંડીના હેતુ માટે બનાવટ, ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત, હિસાબોની ખોટી બનાવટ, છેતરપિંડી વગેરે સંબંધિત ગુનાઓમાં સામેલ હોવાનું જણાય છે. હાલનો કેસ એવો નથી કે જેમાં ચાર્જશીટ જારી કર્યા વિના અને ત્યારબાદની વિભાગીય તપાસ વિના પ્રતિવાદીની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હોય. આ કેસ દર્શાવે છે કે પ્રતિવાદીને ચાર્જશીટ આપવામાં આવી હતી, તેણીને તેનો જવાબ દાખલ કરવા માટે પૂરતી તક આપવામાં આવી હતી. તેણીને જે પણ કારણો ખબર હોય તે માટે, તેણીએ કારણ બતાવો નોટિસનો

જવાબ ન આપવાનું પસંદ કર્યું અને વિભાગીય તપાસને એકપક્ષીય રીતે આગળ વધવા દીધી. રેકૉર્ડ પર એવું કંઈ નથી કે જેના પરથી અમે વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલીન મહેતાની રજૂઆતો સાથે સહમત થઈ શકીએ કે કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન થયું છે.

૮. આ તબક્કે, સ્ટેટ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનોનું અવલોકન કરવું પ્રસ્તુત રહેશે જેમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું છે કે એકપક્ષીય તપાસમાં, જો આરોપો વ્યવસાયના સામાન્ય પ્રવાહમાં રાખવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પરથી સાબિત થતા હોય, તો તે આરોપો સાબિત કરવા માટે કોઈ મૌખિક પુરાવા જરૂરી નથી અને જ્યારે કસૂરવાર અધિકારી તપાસમાં હાજર રહેતા નથી, ત્યારે તેઓ દલીલ કરી શકતા નથી કે તપાસ સત્તાધિકારીએ એવા દસ્તાવેજો પર આધાર રાખવો જોઈતો ન હતો જે તેમને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યા ન હતા અથવા જાહેર કરવામાં આવ્યા ન હતા અને એકપક્ષીય તપાસમાં પણ, આરોપો સ્થાપિત કરવા માટે કેટલાક પુરાવા જરૂરી છે, ખાસ કરીને જ્યારે કસૂરવાર અધિકારી આરોપોનો ઇનકાર કરે છે, ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં નિર્વિવાદ દસ્તાવેજી પુરાવા આરોપો સાબિત કરવા માટે પૂરતા છે.

૮.૧ તેવી જ રીતે યુનાઈટેડ પ્લાન્ટર્સ એસોસિએશન ઓફ સધર્ન ઇન્ડિયા (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે કરેલા અવલોકનોનું અવલોકન કરવું પણ પ્રસ્તુત રહેશે, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"૯. અપીલકર્તાના વકીલ દ્વારા આગળ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અપીલ સત્તાધિકારી જેની સમક્ષ પુરાવા રજૂ કરવાની અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી તેણે પ્રતિવાદી સામેના આરોપોને મંજૂરી આપવી જોઈતી હતી કારણ કે અપીલ સત્તાધિકારી પાસે તમિલનાડુ શોપ્સ એન્ડ એસ્ટાબ્લિશમેન્ટ્સ રૂલ્સ ૧૯૪૩ ના નિયમ ૯(૩) સાથે વાંચતા કલમ ૪૧(૨) દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ અપીલના તબક્કે પુરાવા રેકૉર્ડ કરવાની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર છે. પ્રતિવાદીના વકીલે તેનાથી વિપરીત દલીલ કરી છે કે જો ઘરેલું તપાસ દરમિયાન શરૂઆતના તબક્કે પ્રતિવાદીને સુનાવણીની તક આપવામાં આવી ન હોય તો અપીલના તબક્કે તે તક આપીને ખામી સુધારી શકાય નહીં અને તેથી જો અપીલ સત્તાધિકારી દ્વારા નવા પુરાવા રજૂ કરવાની અરજીનો નિકાલ કરવામાં ન આવ્યો હોય તો પણ તે તે સત્તાધિકારીના આદેશને ખામીયુક્ત બનાવશે નહીં."

૨૭. વર્તમાન કિસ્સામાં અપીલકર્તાએ દલીલ કરી છે કે સુનાવણીની તક પૂરી પાડવામાં આવી હોવા છતાં પ્રતિવાદીએ ઘરેલું તપાસમાં ભાગ લીધો ન હતો. તેને

દસ્તાવેજની તપાસની પણ ઓફર કરવામાં આવી હતી પરંતુ તેણે તે તકનો લાભ લીધો ન હતો. તેણે પોતે અપીલ સત્તાધિકારીનું અધિકારક્ષેત્ર મેળવ્યું અને તેની સામે પસાર કરવામાં આવેલ બરતરફીનો આદેશ એ આધારે રદ કરવામાં આવ્યો કે અપીલકર્તાએ કોઈ ઘરેલું તપાસ કરી નથી. અગાઉ ઉપર જોવામાં આવ્યું છે તેમ અપીલ સત્તાધિકારીએ સંબંધિત કર્મચારીના દોષ વિશે તેના પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવાનું હોય છે. અપીલ સત્તાધિકારીએ રેકૉર્ડ કરેલા પુરાવાઓના આધારે પોતાના નિષ્કર્ષ પર આવવાનું હોવાથી, ઘરેલું તપાસમાં નોંધાયેલા તારણોને ધ્યાનમાં લીધા વિના રત્નના કેસ (સુપ્રા) માં નિર્ધારિત નિયમ સખત રીતે લાગુ થશે નહીં અને અપીલના તબક્કે પ્રતિવાદીને પૂરી પાડવામાં આવતી સુનાવણીની તક ન્યાયી અને યોગ્ય તપાસ માટેની તેની માંગણીઓને પૂરતી રીતે સંતોષશે."

૮.૩ ચન્નાબાસપ્પા બાસપ્પા હપ્પાલી વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મૈસુર, એઆઈઆર ૧૯૭૨ એસસી ૩૨ માં અહેવાલ થયેલ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવું ઠેરવ્યું છે કે:

"પ. રેજીના વિ. ડરહામ ક્વોર્ટર સેશન્સ એક્સ-પાર્ટી વિર્ગો(૧) માં નોંધાયેલા ચુકાદાના આધારે એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વર્તમાન કેસમાં સ્વીકૃત તથ્યો પર, રેકૉર્ડ પર દોષની કબૂલાત (plea of guilty) નોંધવી જોઈએ નહીં અને તેના બદલે દોષિત ન હોવાની કબૂલાત નોંધવી જોઈએ. અંગ્રેજી કાયદા હેઠળ, દોષની કબૂલાત અસ્પષ્ટ હોવી જોઈએ અને કોર્ટે વ્યક્તિને પૂછવું જોઈએ અને જો દોષની કબૂલાત લાયકાત ધરાવતી હોય તો કોર્ટે દોષની કબૂલાત નોંધવી જોઈએ નહીં પરંતુ દોષિત ન હોવાની કબૂલાત નોંધવી જોઈએ. અહીં પોલીસ કોન્સ્ટેબલ તેની ફોજદારી ગુના માટેની ટ્રાયલ પર ન હતો. તે એક વિભાગીય તપાસ હતી, જે તથ્યોની તેને યોગ્ય નોટિસ આપવામાં આવી હતી. તેણે તથ્યો સ્વીકાર્યા. હકીકતમાં તેના વકીલે અમારી સમક્ષ એવી દલીલ કરી હતી કે તેણે તથ્યો સ્વીકાર્યા છે પરંતુ તેનો દોષ નહીં. અમે તથ્યોની કબૂલાત અને દોષની કબૂલાત વચ્ચે કોઈ તફાવત જોતા નથી. જ્યારે તેણે તથ્યો સ્વીકાર્યા, ત્યારે તે દોષિત હતો. તથ્યો પોતાના માટે બોલે છે. તે શિસ્તહીનતાનો સ્પષ્ટ કેસ હતો અને બીજું કંઈ નહીં. જો

કોઈ પોલીસ અધિકારી રજા વિના ગેરહાજર રહે અને ઉપરી અધિકારીની કાર્યવાહી સામે દેખાવો તરીકે ઉપવાસનો પણ આશરો લે તો શિસ્તહીનતા સંપૂર્ણ રીતે સ્થાપિત થાય છે. હાઈકોર્ટના માનનીય સિંગલ જજ સાચા હતા જ્યારે તેમણે ઠેરવ્યું કે કબૂલાત તે તથ્યો પર દોષની કબૂલાત સમાન છે જેના પર અરજદાર પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો અને અમે માનનીય સિંગલ જજના અવલોકનો સાથે સંપૂર્ણ રીતે સંમત છીએ."

૭. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે આ કોર્ટના જગદીશ પ્રસાદ સક્સેના વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય ભારત [હવે મધ્ય પ્રદેશ(૨)] ના ચુકાદા પર વધુમાં આધાર રાખ્યો હતો. તે કેસ સંપૂર્ણપણે અલગ છે. વિભાગીય તપાસના મહત્વ વિશે અને તે કેવી રીતે હાથ ધરવી જોઈએ તે વિશે અલબત્ત અમુક સામાન્ય અવલોકનો છે. આપણી પાસે અહીં એક એવી વ્યક્તિનો સ્પષ્ટ કેસ છે જેણે તથ્યો સ્વીકાર્યા અને કોઈ સાક્ષીની ઉલટતપાસ કરવા અથવા પોતાના વતી પુરાવા રજૂ કરવા ઈચ્છતી ન હતી. તેણે માત્ર એટલું જ જણાવ્યું કે તેના કૃત્યોનો નિર્ણય કેસમાં રહેલા દસ્તાવેજોના આધારે લેવો જોઈએ. આ કરવામાં

આવ્યું હતું અને એવી ફરિયાદ હોઈ શકે નહીં કે વિભાગીય તપાસ કાં તો એકપક્ષીય હતી અથવા ન્યાયી ન હતી. એટલા માટે સમગ્ર રીતે જોતા, અમને સંતોષ છે કે ખાતાકીય તપાસમાં અપીલકર્તાને શિસ્તભંગ માટે યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા અને તેમની સામે પસાર કરવામાં આવેલ બરતરફીનો આદેશ યોગ્ય હતો. એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે અમને સંતોષ છે કે અપીલકર્તા એવા વ્યક્તિઓમાંના એક છે જેઓ એવું માને છે કે દુનિયામાં અન્ય લોકોએ સુધરવાની જરૂર છે અને કદાચ તેઓ પોતાના વિચારોથી પ્રેરાયેલા છે, અમને લાગે છે કે તેમની સામે ખર્ચ ન લાદવાથી ન્યાયનો હેતુ જળવાઈ રહેશે. આ અવલોકનો સાથે, અમે અપીલ ફગાવીએ છીએ."

૯. કેસના વિશિષ્ટ તથ્યો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતા, અમે એવા અભિપ્રાયના છીએ કે એ ધ્યાનમાં લેતા કે તે એક સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે પ્રતિવાદી નંબર ૧ વિભાગીય તપાસમાં હાજર રહી શકી ન હતી કારણ કે તેણી ન્યાયિક કસ્ટડીમાં હતી અને એ હકીકત કે રેકૉર્ડ પર નોંધપાત્ર પુરાવા છે જેનો પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા ચેક જમા થવા, રકમનો ઉપાડ, તેનો પતિ હજુ પણ જીવિત હોવા વગેરેના સંબંધમાં વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી, અમને લાગે છે કે સેવામાંથી બરતરફીની

સજા જો સામાન્ય બરતરફીમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે તો તે ન્યાયના હેતુને પૂર્ણ કરશે.

૧૦. તે જણાવવું અસ્થાને નહીં હોય કે આ કોર્ટે, આ કેસના વિશિષ્ટ તથ્યો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, શરૂઆતમાં જ પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને સામાન્ય બરતરફીનો દંડ સ્વીકારવા સૂચન કર્યું હતું. પ્રતિવાદી નંબર ૧ તરફે હાજર રહેલા વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મહેતા પણ સ્વીકારે છે કે આપો આદેશ બંને પક્ષોના હિતમાં રહેશે. જોકે, પ્રતિવાદી નંબર ૧ ખૂબ જ અડગ હતી અને તેણે આ કોર્ટનું સૂચન સ્વીકાર્યું ન હતું જેના કારણે સુનાવણી માટે વારંવાર મામલો મુલતવી રાખવામાં આવ્યો હતો. જોકે, પક્ષકારોના હિતને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કરવાનું યોગ્ય માન્યું છે.

૧૧. ઉપરોક્ત પરિસરમાં, અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે. સેવામાંથી બરતરફીની સજાને આથી ૦૬/૦૬/૨૦૦૫ થી અમલી બને તે રીતે સામાન્ય બરતરફીમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે. વિવાદિત આદેશોમાં ઉપરોક્ત હદ સુધી ફેરફાર કરવામાં આવે છે. પ્રતિવાદી નંબર ૧ દ્વારા બનાવટી રીતે મેળવેલી રકમ બાદ કર્યા પછી જો તેણીને કોઈ નિવૃત્તિના લેણાં અથવા રકમ મળવાપાત્ર હોય તો તે આજથી એક મહિનાના સમયગાળામાં ચૂકવવામાં આવશે. પ્રોવિડન્ટ ફંડની રકમ જે પ્રતિવાદી નંબર ૧ ને ચૂકવવાની જરૂર છે તે તેણીને ચૂકવવામાં આવશે અને ઉપાડ માટે બંને પક્ષો સહકાર આપશે કારણ કે અપીલકર્તા સંસ્થામાં પેન્શન યોજના લાગુ પડતી નથી. તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે

છે કે આ ચુકાદાને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને મિસાલ તરીકે ગણવામાં આવશે નહીં કે આ આદેશ વર્તમાન કેસના વિશિષ્ટ તથ્યો અને સંજોગો પર પસાર કરવામાં આવ્યો છે. તે પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે ફોજદારી ટ્રાયલ આ અપીલમાં આ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોથી પ્રભાવિત થશે નહીં.

(કે. એસ. ઝવેરી, ન્યાયમૂર્તિ)

(એ. જી. ઉરૈઝી, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.